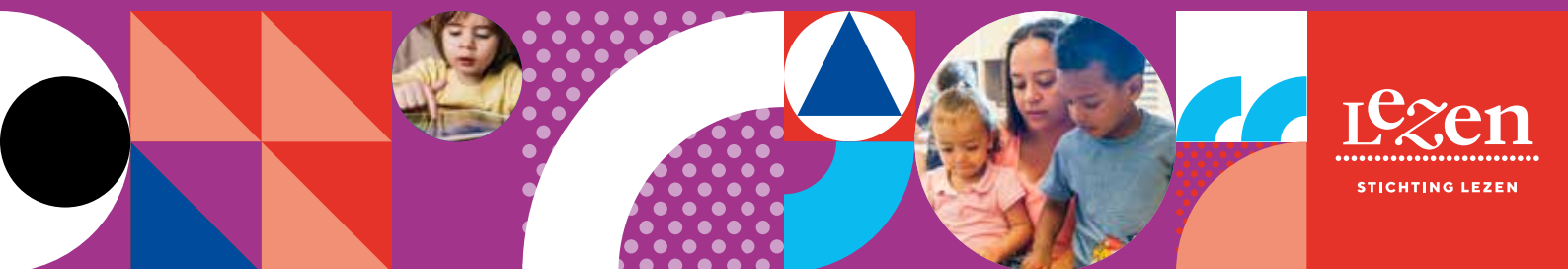

ONDERZOEKSPUBLICATIE

Gebruik van en ervaringen met digitale prentenboeken in de kinderopvang

Lezen
STICHTING LEZEN

Lisa de Koning, Bjorn de Koning en Roel van Steensel

Gebruik van en ervaringen met digitale prentenboeken in de kinderopvang

Colofon

Stichting Lezen
Nieuwe Prinsengracht 89
1018 VR Amsterdam
020 – 623 05 66
www.lezen.nl
info@lezen.nl

Auteurs

Lisa de Koning, Bjorn de Koning en Roel van Steensel (Erasmus Universiteit Rotterdam)

Vormgeving cover

Judith Schoffelen en Erik olde Hanhof, Amsterdam

Citeren als: Koning, L. de, Koning, B. de, & Steensel, R. van (2023). *Gebruik van en ervaringen met digitale prentenboeken in de kinderopvang*. Amsterdam: Stichting Lezen.

©2023 Stichting Lezen, Amsterdam

Inhoud

Voorwoord.....	1
Samenvatting.....	2
1 Inleiding	5
2 Methode.....	7
2.1 Ontwerp.....	7
2.2 Participanten	7
2.3 Instrumenten.....	8
2.4 Procedure	10
3 Resultaten	12
3.1 Gebruik van digitale prentenboeken.....	12
3.2 Thema 1: Doelen van de inzet van digitale prentenboeken	14
3.3 Thema 2: Kenmerken van de uitvoering	16
3.4 Thema 3: Randvoorwaarden	21
3.5 Thema 4: Ervaringen van pedagogisch medewerkers.....	23
3.6 Thema 5: Bevorderen van thuisgebruik	24
3.7 Relaties tussen variabelen.....	25
4 Conclusie	30
4.1 Samenvatting van de resultaten	30
4.2 Beperkingen van de studie	32
4.3 Conclusie en aanbevelingen	33
Literatuurlijst	34
Bijlage 1 & 2.....	36

Voorwoord

Veel mensen zitten vaker en langdurig achter het beeldscherm, ook jonge kinderen. Het onderzoek lene Miene Media uit 2023 laat zien dat nul- tot zesjarigen inmiddels gemiddeld honderd minuten per dag met digitale activiteiten bezig zijn. Dit is fors hoger dan de WHO adviseert met het oog op een gezonde ontwikkeling. Kinderen tot twee jaar maken idealiter geen gebruik van schermen, en vanaf twee tot en met vier jaar maximaal een uur per dag.

Naast stilzitten is er nog een negatief aspect: veel digitale activiteiten zijn in maar beperkte mate educatief en cognitief uitdagend. Er is in dit opzicht echter een belangrijke uitzondering: het digitale prentenboek. Het gebruik hiervan vergroot de woordenschat en het tekstbegrip, zo is herhaaldelijk gebleken uit wetenschappelijk onderzoek. Leesbevorderaars adviseren daarom om papieren en digitale prentenboeken aan kinderen aan te bieden, zowel thuis als in de kinderopvang.

Over het daadwerkelijke gebruik in de opvang was weinig bekend. Daarom vroeg Stichting Lezen onderzoekers van de Erasmus Universiteit om de stand van zaken in kaart te brengen. Zij schetsen in deze publicatie aan de hand van een enquête en verdiepende interviews het rijke en genuanceerde beeld dat de praktijk laat zien. Het digitale prentenboek blijkt het papieren prentenboek vooral aan te vullen. Pedagogisch medewerkers bieden de digitale versie vaak aan na het voorlezen van de papieren versie. Het herhaald voorlezen maakt dat het verhaal beter beklijft, en nieuwe woorden deel gaan uitmaken van het vocabulaire.

Pedagogisch medewerkers blijken zich bewust van de mogelijke nadelen van de digitale wereld. Het merendeel gebruikt vaker papieren prentenboeken. De geïnterviewden geven als reden dat ze kinderen op deze leeftijd beperkt bloot willen stellen aan digitale media. Maar als de schermpjes aangaan op de opvang, dan vormen digitale prentenboeken een serieuze optie voor de cognitieve en educatieve ontwikkeling.

Gerlien van Dalen
Directeur-bestuurder Stichting Lezen

Samenvatting

Achtergrond en opzet van het onderzoek

Binnen de kinderopvang is veel aandacht voor de taalontwikkeling van kinderen. Kinderen worden bijvoorbeeld vaak voorgelezen uit (papieren) prentenboeken. Sinds een aantal jaren is hier de mogelijkheid van digitaal voorlezen bij gekomen. Ondanks de positieve effecten van digitale prentenboeken op de taalvaardigheid van jonge kinderen, lijken zulke prentenboeken in de kinderopvang nog niet veel te worden ingezet. Op verzoek van de Koninklijke Bibliotheek en Stichting Lezen heeft de Erasmus Universiteit een onderzoek uitgevoerd naar de vraag hoe frequent en op welke manier digitale prentenboeken momenteel worden gebruikt in de kinderopvang. Dat laatste is onderzocht aan de hand van vijf thema's:

1. **Doel van de inzet van digitale prentenboeken:** worden ze bijvoorbeeld vooral gebruikt om de taalontwikkeling te stimuleren of ook om rustmomenten te creëren of kinderen kennis te laten maken met technologie?
2. **Kenmerken van de uitvoering:** worden ze bijvoorbeeld vooral groepsgewijs, in een-op-een-situaties of individueel ingezet?
3. **Randvoorwaarden:** is er bijvoorbeeld geschikte apparatuur beschikbaar om digitale prentenboeken op af te spelen?
4. **Ervaringen van pedagogisch medewerkers:** hoe beoordelen ze bijvoorbeeld het gebruik in vergelijking met dat van papieren prentenboeken?
5. **Bevorderen van thuisgebruik:** worden ouders bijvoorbeeld actief gestimuleerd om gebruik te maken van digitale prentenboeken?

Het onderzoek bestond uit een combinatie van een vragenlijstonderzoek onder een landelijke steekproef van kinderopvanglocaties (ingevuld door 301 personen) en 10 verdiepende (groeps)interviews. Zowel bij de vragenlijst als bij de interviews zijn pedagogisch medewerkers en locatiemanagers betrokken.

Uitkomsten

60% van de locaties maakt geen gebruik van digitale prentenboeken. De locaties die de digitale prentenboeken wel inzetten, maken met name gebruik van geanimeerde prentenboeken. De meeste locaties hebben nog niet veel ervaring met het aanbieden van digitale prentenboeken.

Thema 1: Doel van de inzet van digitale prentenboeken. Uit de enquête blijkt dat digitale prentenboeken met name worden ingezet om de taalontwikkeling en het leesplezier te stimuleren, om het lezen van papieren prentenboeken te ondersteunen en om rustmomenten te creëren. In de interviews worden daarvoor verschillende redenen genoemd: digitale prentenboeken genereren extra taalaanbod, ze maken het mogelijk om taalaanbod te herhalen en bieden visuele ondersteuning. Ook trekken ze makkelijk de aandacht en dat is gunstig voor kinderen die snel afgeleid raken. De meeste kindercentra die digitale prentenboeken inzetten, maken nog altijd vaker gebruik van papieren prentenboeken: ze willen waken voor te veel 'schermpestijid', hebben meer ervaring met papieren prentenboeken of lopen tegen praktische beperkingen aan (ze hebben

bijvoorbeeld maar weinig toegang tot digitale prentenboeken). Uit de vragenlijst blijkt dat digitale prentenboeken met name aangeboden worden aan kinderen vanaf 2 jaar.

Thema 2: Kenmerken van de uitvoering. Uit de vragenlijst blijkt dat het merendeel van de kindercentra die gebruikmaken van digitale prentenboeken, ze niet frequent gebruikt: maar een kwart doet dat dagelijks of meerdere dagen per week. Uit de interviews blijkt dat dit te maken heeft met de beperkte ervaring met digitale prentenboeken, moeilijkheden met het vinden van goede boeken en de behoefte om de blootstelling aan digitale apparaten te beperken. Digitale prentenboeken worden vooral ingezet tijdens educatieve momenten en rustmomenten. Vaak gebeurt dat groepsgewijs en maar beperkt in een-op-een-settings (pedagogisch medewerker en kind) of aan individuele kinderen. Daardoor worden ze meestal niet ingezet voor specifieke groepen kinderen (bijvoorbeeld kinderen met een taalachterstand). Bijna alle pedagogisch medewerkers (pm'ers) geven aan dat er interactie plaatsvindt met de kinderen als digitale prentenboeken worden aangeboden; dat gebeurt dan relatief vaak achteraf.

Thema 3: Randvoorwaarden. Op meer dan de helft van de locaties wordt volgens de vragenlijst een tablet gebruikt voor het afspelen van digitale prentenboeken; sommige locaties gebruiken ook een laptop of een digibord. Het merendeel van de deelnemers is tevreden met de werking van de apparatuur. De meeste locaties hebben geen abonnement bij een aanbieder van digitale prentenboeken en gebruiken vaak YouTube. De locaties met een abonnement maken vooral gebruik van Bereslim of van de Voorleeshoek. Uit de vragenlijst blijkt dat het hebben van een abonnement gunstig is voor de ervaren beschikbaarheid van goede digitale prentenboeken: op locaties zonder abonnement hebben pedagogisch medewerkers moeite om geschikte prentenboeken te vinden van voldoende technische en inhoudelijke kwaliteit. Locaties met een abonnement hebben daar juist geen problemen mee: pedagogisch medewerkers kunnen makkelijk geschikte prentenboeken vinden, er is voldoende aanbod en dat aanbod is bovendien van goede kwaliteit. Uit de interviews komt naar voren dat de verschillen in ervaren beschikbaarheid lijken te leiden tot verschillen in gebruik: op locaties zonder abonnement belemmert de beperkte beschikbaarheid het gebruik.

Thema 4: Ervaringen van pedagogisch medewerkers. Uit de vragenlijst blijkt dat de betrokkenheid van de kinderen tijdens het bekijken van digitale prentenboeken minstens even groot is als de betrokkenheid tijdens het lezen van papieren prentenboeken. Dit komt met name door de aantrekkingskracht van het scherm: die maakt dat kinderen minder snel zijn afgeleid. Wel geeft twee derde van de pedagogisch medewerkers aan dat ze (veel) minder interactie hebben met de kinderen dan tijdens het bekijken van papieren prentenboeken. Geïnterviewde pedagogisch medewerkers zeggen dat het onnatuurlijk voelt om een digitaal prentenboek te pauzeren om over het verhaal te praten. De pedagogisch medewerkers zijn over de digitale prentenboeken overwegend positief of heel positief, blijkt uit de vragenlijst. Desondanks geven ze bijna allemaal aan een voorkeur te hebben voor het aanbieden van papieren prentenboeken.

Thema 5: Bevorderen van thuisgebruik. De vragenlijst laat zien dat op ongeveer de helft van de locaties die digitale prentenboeken gebruiken, er met ouders over wordt gecommuniceerd. Ze vertellen bijvoorbeeld als onderdeel van de dagelijkse terugkoppeling welk digitaal prentenboek ze met de kinderen hebben bekeken. Die communicatie kan ook bestaan uit informatieoverdracht: het gaat dan vaak om informatie over aanbieders van digitale prentenboeken of plekken waar ouders

informatie kunnen vinden, zoals de bibliotheek. Locaties weten echter niet altijd goed welke informatie ze kunnen inzetten en hebben behoefte aan ondersteuning. Het gebruik van digitale prentenboeken wordt aanzienlijk minder vaak gestimuleerd dan het gebruik van papieren prentenboeken: dat laatste gebeurt op bijna alle locaties.

Relaties tussen variabelen. In een laatste stap hebben we — onder de pedagogisch medewerkers die met digitale prentenboeken werkten — relaties tussen een aantal variabelen onderzocht. We vonden de volgende samenhangen:

- Deelname aan training in het werken met digitale prentenboeken ging samen met meer interactie tijdens het bekijken van digitale prentenboeken en met meer stimulering van thuisgebruik.
- Een betere beoordeling van de eigen digitale vaardigheden van pedagogisch medewerkers ging samen met een frequenter gebruik en groter ervaren gebruiksgemak van digitale prentenboeken.
- De beschikking over een abonnement op aanbieders zoals Bereslim of de Voorleeshoek ging samen met een betere beoordeling van de beschikbaarheid van, variatie in, en technische en inhoudelijke kwaliteit van digitale prentenboeken.

Als het doel is om het gebruik van digitale prentenboeken in de kinderopvang te bevorderen, dan verwachten we dus dat het gunstig is om pedagogisch medewerkers te ondersteunen bij het gebruik van digitale prentenboeken (en meer algemeen: van digitale middelen) en te investeren in de beschikbaarheid van kwalitatief goede materialen. Omdat in deze studie alleen kon worden gekeken naar samenhangen en niet naar effecten, is daar verder onderzoek naar nodig.

Conclusie en aanbevelingen

Het gebruik van digitale prentenboeken beperkt zich tot een deel van de kinderopvanglocaties, en de locaties die er gebruik van maken hebben er nog relatief weinig ervaring mee. Digitale prentenboeken worden in het algemeen wel gezien als een zinvolle aanvulling op papieren prentenboeken en als een goede manier om de taalontwikkeling van kinderen (extra) te ondersteunen. Dat komt onder meer door de visuele ondersteuning die ze bieden: die helpt het taalleren en zorgt ervoor dat de aandacht van kinderen wordt vastgehouden. De aantrekkingskracht van digitale prentenboeken maakt ook dat bepaalde aanbiedingswijzen de voorkeur hebben: ze worden eerder gebruikt in de grote groep. Er liggen ook uitdagingen: vooral voor locaties die geen abonnement hebben op aanbieders zoals Bereslim of de Voorleeshoek is het moeilijk om geschikte en kwalitatief goede, digitale prentenboeken te vinden en dat belemmert het gebruik. Ook vinden veel locaties het nog lastig om ouders van goede informatie te voorzien over digitale prentenboeken. Aanbevelingen die uit het onderzoek naar voren komen, hebben betrekking op de inzet van digitale prentenboeken in een-op-een-situaties en kleine groepjes, met name voor kinderen met het risico op een taalachterstand, op stimulering van het gebruik van abonnementen, op de ondersteuning van locaties bij de informatievoorziening aan ouders en op training in het werken met digitale prentenboeken en ondersteuning van de digitale vaardigheden van pedagogisch medewerkers.

1 Inleiding

Voor steeds meer jonge kinderen is de kinderopvang, naast het gezin, de belangrijkste context waarin ze opgroeien (Jilink & Fukkink, 2017). Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat het aantal kinderen dat gebruikmaakt van dagopvang in een kindercentrum de afgelopen jaren aanzienlijk is gestegen: van minder dan 300.000 in 2007 tot ruim boven het half miljoen in 2021 (CBS, 2022). Vanwege de toegenomen tijd die kinderen in de kinderopvang besteden, is de aandacht die er in kindercentra is voor stimulering van de (taal)ontwikkeling gegroeid (Stoep et al., 2017). Met de invoering van de Wet ontwikkelingskansen door kwaliteit en educatie (OKE) in 2010 is de sector daar overigens ook toe verplicht. Vooral voor kinderen die vanwege hun achtergrond minder kansen hebben op een succesvolle onderwijsloopbaan — met name kinderen met een indicatie voor voor- en vroegschoolse educatie (vve) — lijkt die aandacht gunstig (Slot et al., 2015).

De kinderopvang draagt bij aan de taalontwikkeling van kinderen, omdat ze er de gelegenheid krijgen om deel te nemen aan taalrijke activiteiten (Oberon & CED-groep, 2016). Een prototypische taalrijke activiteit die kindercentra inzetten, is voorlezen uit prentenboeken (Kantar, 2020). Veel onderzoek laat zien dat voorlezen, ook in kindercentra, bijdraagt aan belangrijke kennis en vaardigheden, zoals woordenschat en verhaalbegrip, en ook aan een succesvolle taalontwikkeling op de langere termijn (Bus et al., 1995; Dickinson & Smith, 1994; Grolig et al., 2019; Lehl et al., 2020; Mol et al., 2008; Sénéchal, 2006). Die gunstige effecten komen voort uit het feit dat kinderen tijdens het voorlezen meer taal krijgen aangeboden dan tijdens andere talige activiteiten (Sosa, 2016) en uit het feit dat boeken rijke taal — relatief veel infrequente woorden en complexe zinsconstructies — bevatten (Cunningham & Stanovich, 1998).

Met de komst van digitale media zijn de mogelijkheden voor de vormgeving van prentenboeken uitgebreid: behalve papieren prentenboeken worden er daarom ook steeds meer digitale prentenboeken aangeboden (Sari et al., 2019). Digitale prentenboeken zijn doorgaans digitale bewerkingen van papieren prentenboeken, die afgespeeld kunnen worden op elektronische apparaten zoals computers of handhelds (tablets, smartphones) en waaraan allerlei multimedia-elementen kunnen worden toegevoegd. Er zijn verschillende soorten digitale prentenboeken te onderscheiden (Bus et al., 2015; Plak et al., 2014). Zo zijn er statische digitale prentenboeken waarin alleen stilstaande afbeeldingen te zien zijn met een verteller die niet in beeld is. Er zijn ook geanimeerde digitale prentenboeken die, naast een voice-over, effecten bevatten zoals bewegende beelden, geluid en mogelijkheden tot interactie (bijvoorbeeld via 'hotspots' die aangeklikt kunnen worden, waarna bijvoorbeeld een animatie verschijnt). Ook zijn er voorleesfilmpjes waarin het verhaal wordt verteld door een verteller die in beeld is en die wordt afgewisseld met afbeeldingen uit het boek.

Uit onderzoek blijkt dat de extra non-verbale informatie die digitale prentenboeken bieden het begrijpen en onthouden van tekst en verhaallijn vergemakkelijkt (Mayer et al., 2005). Verscheidene onderzoeken laten dan ook een positief effect zien van digitale prentenboeken op de woordenschat en op het verhaalbegrip van jonge kinderen (Bus & Anstadt, 2020; Plak et al., 2014). Ondanks de geobserveerde positieve effecten worden digitale prentenboeken nog niet veel ingezet in de

kinderopvang (Heesterbeek & Hartkamp, 2021). Uit onderzoek onder locaties die deelnemen aan BoekStart (een leesbevorderingsprogramma in de kinderopvang) bleek dat in 2020 55% van de pedagogisch medewerkers nooit met digitale prentenboeken had gewerkt. Slechts 8% gebruikte minimaal een paar keer per week digitale prentenboeken. Landelijk liggen de cijfers vermoedelijk nog lager, omdat in BoekStart het gebruik van digitale prentenboeken actief wordt gestimuleerd.

De Koninklijke Bibliotheek en Stichting Lezen willen graag nagaan onder welke condities de inzet van digitale prentenboeken in de kinderopvang zinvol is. Op verzoek heeft de Erasmus Universiteit een onderzoek uitgevoerd naar de vraag hoe intensief digitale prentenboeken momenteel worden gebruikt in de kinderopvang. In deze studie is ook gekeken naar de doelen van de inzet van digitale prentenboeken, de kenmerken van uitvoering, de aanwezigheid van randvoorwaarden, de ervaringen van pedagogisch medewerkers met het werken met digitale prentenboeken en de mate waarin pedagogisch medewerkers het gebruik van digitale prentenboeken in de thuissituatie bevorderen.

2 Methode

2.1 Ontwerp

Het onderzoek bestond uit twee onderdelen: een survey en een verdiepende interviewstudie. Het doel van de survey was om, door verspreiding van een online vragenlijst onder een grote selectie van kinderopvanglocaties in Nederland, een zo representatief mogelijk beeld te krijgen van het gebruik van, en de ervaringen met digitale prentenboeken in de kinderopvang. Om meer diepgaande informatie te verzamelen over de motieven achter het gebruik van digitale prentenboeken, de ervaren voordelen en de knelpunten waarmee locaties worden geconfronteerd, is ervoor gekozen om in een aantal kindercentra waarvan de medewerkers de vragenlijst hebben ingevuld ook interviews af te nemen. In beide studies werden zowel pedagogisch medewerkers als locatiemanagers benaderd voor deelname.

2.2 Participanten

De online vragenlijst heeft open gestaan tussen 23 februari en 1 juni 2022. In totaal is deze vragenlijst in deze periode door 301 personen ingevuld. De vragenlijst is het meest ingevuld door respondenten die alleen pedagogisch medewerker waren ($n = 165$, 59,9%). Iets minder dan een vijfde was uitsluitend locatiemanager ($n = 53$, 17,6%) en de overige participanten hadden een andere functie of een combinatie van functies (in 10 gevallen was dat overigens de combinatie van pm'er en locatiemanager/eigenaar). De pedagogisch medewerkers en de medewerkers met een 'andere functie' zijn allen doorgeleid naar de vragenlijst voor pedagogisch medewerkers. In tabel 1 en 2 zijn respectievelijk enkele achtergrondkenmerken van de respondenten en enkele kenmerken van de deelnemende locaties samengevat.

Tabel 1

Achtergrondkenmerken respondenten

	M	SD
Leeftijd	43,56	11,76
	n	%
Opleidingsniveau:		
- Mbo-niveau 3	42	14
- Mbo-niveau 4	109	36
- Hbo	128	43
- Universiteit	13	4
- Anders	9	3
Aantal jaren ervaring in de kinderopvang:		
- 0-5 jaar	49	16
- 6-10 jaar	45	15
- 11-20 jaar	89	30
- 21-30 jaar	93	31
- Meer dan 30 jaar	25	8

Tabel 2*Kenmerken locaties*

	n	%
Groepsindeling:		
- Horizontale groepen	122	41
- Verticale groepen	101	34
- Anders	78	26
Aanwezigheid kinderen met een vve-indicatie:		
- Ja	193	64
- Nee	108	36
Percentage kinderen met een vve-indicatie:		
- 0-25%	104	54
- 26-50%	34	18
- 51-75%	17	9
- 76-100%	25	13
- Onbekend	13	7
Aanwezigheid:		
- Voorleescoördinator	79	26
- Voorleesplan	127	42
- Taalbeleidsplan	75	25
Aandacht voor digitale prentenboeken in:		
- Voorleesplan	71	56
- Taalbeleidsplan	25	33
Gebruik van BoekStart:		
- Ja	147	49
- Nee	131	44
- Onbekend	23	8

Voor de interviewstudie werden kinderopvanglocaties benaderd die in de vragenlijst aangegeven hadden dat zij gebruikmaken van digitale prentenboeken en wilden deelnemen aan de interviews. Uiteindelijk zijn er tien interviews gehouden: zes interviews met één pedagogisch medewerker, één interview met twee pedagogisch medewerkers, één interview met een locatiemanager en twee interviews met een pedagogisch medewerker en een locatiemanager.

2.3 Instrumenten

Vragenlijst

Om het gebruik van digitale prentenboeken in de kinderopvang te onderzoeken, hebben we een vragenlijst ontwikkeld aan de hand van vijf thema's:

1. **Doelen van de inzet van digitale prentenboeken.** Hierbij is onder meer gekeken of digitale prentenboeken met name worden gebruikt om aspecten van de ontwikkeling (taal, sociaal-emotionele vaardigheden) van kinderen te ondersteunen, of ook voor andere doelen, zoals leesplezier stimuleren of rustmomenten creëren. Ook werd hier nagegaan of ze met name voor bepaalde leeftijdsgroepen worden ingezet.

2. **Kenmerken van de uitvoering.** Hierbij is onder meer nagegaan of digitale prentenboeken vooral groepsgewijs, in een-op-een-situaties of juist individueel worden ingezet, hoe vaak en op welke momenten ze worden bekeken, of ze met name voor kinderen met (het risico op) een taalachterstand worden ingezet, en of en wanneer pedagogisch medewerkers met kinderen praten over de digitale prentenboeken.
3. **Aanwezigheid van randvoorwaarden.** In dit onderdeel stond de voldoende beschikbaarheid van apparatuur en digitale prentenboeken centraal. Er werd onder meer gevraagd naar de apparaten die worden gebruikt voor het bekijken van de prentenboeken, naar de manier waarop locaties kunnen beschikken over de prentenboeken (via een abonnement of op een andere manier) en naar de tevredenheid over het aanbod en gebruiksgemak van de prentenboeken.
4. **Ervaringen van pedagogisch medewerkers.** Hierbij werd gevraagd naar het algemene oordeel over het gebruik van digitale prentenboeken (in vergelijking met dat van papieren prentenboeken), naar de betrokkenheid van kinderen tijdens het bekijken van de prentenboeken en naar de reacties van ouders.
5. **Bevorderen van thuisgebruik.** In dit onderdeel werd nagegaan of locaties met ouders communiceren over de digitale prentenboeken die ze met kinderen bekijken, of ze ouders actief stimuleren ook zelf digitale prentenboeken met kinderen te gebruiken en of ze ouders van informatie over zulke boeken voorzien.

Daarnaast hebben we gevraagd naar achtergrondinformatie over de pedagogisch medewerker of locatiemanager die de vragenlijst invulde en over de kinderopvanglocatie. In het eerste geval is bijvoorbeeld gevraagd naar de functie, werkervaring in jaren, ervaring met digitale prentenboeken in jaren en de digitale vaardigheid. In het tweede geval naar de groepsindeling op de locatie (horizontale of verticale groepen), naar de aandacht die er op de locatie is voor voorlezen en naar de samenstelling van de groepen (bijvoorbeeld naar welk aandeel van de kinderen een vve-indicatie heeft). De vragenlijst is afgenomen met Qualtrics (een online enquêtetool) en de vragen zijn aangepast aan de functie van de participant in de kinderopvang: locatiemanagers kregen bijvoorbeeld geen vragen over ervaringen met digitale prentenboeken in de groep. Voor een volledig overzicht van de vragenlijst kan externe bijlage 1 (op lezen.nl) gedownload worden.

Interviews

Voor de interviews is een interviewleidraad ontwikkeld die voortbouwt op de vijf thema's uit de vragenlijst. Hiermee werd deelnemende pedagogisch medewerkers en locatiemanagers gevraagd om hun antwoorden op de vragenlijst toe te lichten en hun motieven voor bepaalde keuzes of ervaringen uit te leggen. Dat betekent bijvoorbeeld dat:

- Bij het eerste thema (doel van de inzet van digitale prentenboeken) werd gevraagd hoe de geïnterviewden dachten dat de inzet van digitale prentenboeken zou bijdragen aan een bepaald doel.
- Bij het tweede thema (kenmerken van de uitvoering) werd gevraagd waarom pedagogisch medewerkers ervoor kiezen om digitale prentenboeken groepsgewijs, in een-op-een-situaties of juist individueel aan te bieden.
- Bij het derde thema (aanwezigheid van randvoorwaarden) werd gevraagd waarom ervoor is gekozen een bepaald apparaat te gebruiken voor het afspelen van digitale prentenboeken.

- Bij het vierde thema (ervaringen van pedagogisch medewerkers) werd gevraagd naar de achtergrond van het algemene oordeel over het gebruik van digitale prentenboeken.
- Bij het vijfde thema (bevorderen van thuisgebruik) werd gevraagd wat pedagogisch medewerkers merken van eventuele opbrengsten van het actief stimuleren van thuisgebruik van digitale prentenboeken.

Voor een volledig overzicht van de interviewleidraad kan externe bijlage 2 (op lezen.nl) gedownload worden.

2.4 Procedure

Werving

Om voor de survey een zo representatief mogelijke steekproef te trekken, is ervoor gekozen om locaties te benaderen in gemeenten van verschillende grootte, verspreid over Nederland. Hiervoor hebben we gebruikgemaakt van de indeling van het CBS, op basis waarvan we een onderscheid hebben gemaakt tussen vijf typen kinderopvanglocaties:

1. Locaties uit de grootste vier gemeenten (G4).
2. Locaties uit grote of middelgrote gemeenten (G32).
3. Locaties uit kleinere gemeenten met 50.000 tot 100.000 inwoners.
4. Locaties uit kleinere gemeenten met 25.000 tot 50.000 inwoners.
5. Locaties uit kleinere gemeenten met minder dan 25.000 inwoners.

We besloten om locaties uit alle vier de grootste gemeenten te benaderen en voor de andere typen telkens locaties uit één willekeurige gemeente per provincie te benaderen (voor type 2 tot en met 5 waren dat dus in totaal 48 gemeenten). Voor elke gemeente hebben we een overzicht gemaakt van alle kinderopvanglocaties en hun contactinformatie. Hiervoor hebben we gebruikgemaakt van het Landelijk Register Kinderopvang (LRK). De kindercentra van de geselecteerde gemeenten zijn via e-mail benaderd om de vragenlijst in te vullen. Uiteindelijk is de vragenlijst verstuurd naar ongeveer 3000 kinderopvanglocaties. Omdat de respons ondanks reminders en een in het vooruitzicht gestelde beloning laag (onder de 10%) bleef, hebben we de link naar de vragenlijst aanvullend verspreid onder kinderopvanglocaties die deelnemen aan BoekStart en via het eigen LinkedIn-netwerk. Hoewel verreweg de meeste locaties via de eerste procedure werden geworven, kan de aanvullende verspreiding de representativiteit van de steekproef hebben beïnvloed, bijvoorbeeld omdat kindercentra die deelnemen aan BoekStart actief worden gestimuleerd om met digitale prentenboeken te werken.

Voor de werving van participanten voor de interviews zijn deelnemers aan de survey benaderd die aangegeven hadden dat zij benaderd mochten worden voor vervolgonderzoek. Zij kregen een e-mail met informatie over het interview en een verzoek tot deelname.

Constructie instrumenten

De vijf centrale thema's waren het startpunt voor de ontwikkeling van de vragenlijst. Op basis van eerdere literatuur (zie Inleiding) hebben we per thema relevante vragen geformuleerd. De vragenlijst is vervolgens meerdere keren kritisch bekeken door de begeleidingsgroep van vertegenwoordigers

van Stichting Lezen en de Koninklijke Bibliotheek. Daarna is de conceptvragenlijst uitgeprobeerd op twee kinderopvanglocaties. Op basis van de feedback van de medewerkers van deze locaties is de vragenlijst definitief gemaakt. De vragen zijn daarna in Qualtrics ingevoerd, waarna nog een technische test volgde door de onderzoekers en de leden van de begeleidingsgroep. De interviewleidraad bouwt, zoals eerder aangegeven, voort op de vragenlijst. Ook deze leidraad is voor kritische beschouwing voorgelegd aan de begeleidingsgroep.

Afnamen

De vragenlijst is verstuurd naar de kinderopvanglocaties met het verzoek of een pedagogisch medewerker en/of de locatiemanager die kon invullen. De vragenlijst heeft twee maanden opengestaan om voldoende gelegenheid te geven om de vragenlijst in te vullen. De interviews zijn online afgenomen. Hierbij is gebruikgemaakt van Microsoft Teams, waarbij met toestemming van de deelnemers video-opnamen zijn gemaakt. Wanneer er meerdere medewerkers van een kinderopvanglocatie deelnamen, werden de interviews groepsgewijs afgenomen. De interviews duurden maximaal 45 minuten.

Dataverwerking

De gegevens uit de vragenlijst zijn geanalyseerd met behulp van SPSS; de data uit Qualtrics zijn daartoe geïmporteerd in een SPSS-bestand. De interviewopnamen zijn eerst getranscribeerd met automatische transcriptiesoftware (www.amberscript.com). De onderzoeker heeft vervolgens alle automatisch gegenereerde transcripten gecontroleerd en indien nodig gecorrigeerd op basis van de opnamen. De interviewdata zijn daarna in meerdere stappen geanalyseerd volgens een driestapsprocedure die in kwalitatief onderzoek gebruikelijk is (Sbaraini et al., 2011). Allereerst zijn de transcripten volledig doorgelezen, maar nog zonder te coderen. Daarna zijn de transcripten per vraag nogmaals gelezen en vervolgens zijn per antwoord initiële codes gedefinieerd die betekenis konden geven aan het antwoord ('initial coding'). In een volgende ronde van coderen is gekeken of er codes samengevoegd konden worden ('axial coding') en of er overkoepelende thema's zichtbaar werden ('selective coding'). Dit proces is herhaald tot alle vragen geanalyseerd waren.

Ethiek

Voor het onderzoek is goedkeuring verkregen van de Ethische Commissie van het Department of Psychology, Education, and Child Studies van de Erasmus School of Social and Behavioural Sciences van de Erasmus Universiteit. Deelnemers zijn eerst geïnformeerd over het doel en de procedure van het onderzoek en vervolgens is hun om toestemming gevraagd voor deelname. Aan de deelnemers van de interviews is daarnaast toestemming gevraagd voor het maken van een opname. De opnamen van het interview en overige data zijn zo snel mogelijk geanonimiseerd en in een beveiligde omgeving (Surfdrive) opgeslagen. Alleen de betrokken onderzoekers hadden hier toegang toe.

3 Resultaten

Hieronder beschrijven we de resultaten van het onderzoek aan de hand van de vijf thema's. De resultaten van de vragenlijst en die van de interviews hebben we geïntegreerd: de uitkomsten van de interviews worden gebruikt om die van de vragenlijst te illustreren, nader toe te lichten of uit te breiden, door bijvoorbeeld de motieven achter een bepaalde keuze te beschrijven.

3.1 Gebruik van digitale prentenboeken

De vragenlijst is ingevuld door in totaal 301 personen. Het merendeel geeft aan geen gebruik te maken van digitale prentenboeken in het kindercentrum ($n = 181$, 60,1%); de overige locaties ($n = 120$, 39,9%) doen dat wel. In tabel 3 zijn de redenen opgesomd die respondenten noemen voor het niet-gebruik. De meeste locaties die geen gebruik maken van digitale prentenboeken, geven aan dat de beperkte ervaring ermee de voornaamste reden is om ze niet in te zetten. Een andere vaak genoemde reden is dat er geen of onvoldoende apparaten beschikbaar zijn in het kindercentrum.

Tabel 3

Redenen voor niet-gebruik digitale prentenboeken: aantallen niet-gebruikers en percentage van het totale aantal niet-gebruikers ($n = 181$).

Reden	N	%
Geen ervaring met digitale prentenboeken	103	56,9
Geen/onvoldoende beschikbaarheid apparaten	52	28,7
Geen/onvoldoende aanbod digitale prentenboeken	27	14,9
Geen interesse in digitale prentenboeken	14	7,7
Geen/weinig positieve invloed op ontwikkeling	8	4,4
Andere reden	48	26,5

NB Alle hiernavolgende resultaten hebben betrekking op de locaties die gebruikmaken van digitale prentenboeken; voor de locaties die geen gebruik maken van digitale prentenboeken stopte hier de vragenlijst. Verder zijn in sommige gevallen dezelfde vragen gesteld aan pedagogisch medewerkers, locatiemanagers en medewerkers met (ook) een andere functie. In die gevallen worden de antwoorden gecombineerd, maar worden daarna doorgaans nog eens apart de resultaten voor de pedagogisch medewerkers gepresenteerd, omdat zij de grootste groep respondenten vormen en omdat zij de meest directe ervaring met digitale prentenboeken hebben. In andere gevallen zijn juist andere vragen gesteld aan locatiemanagers dan aan pedagogisch medewerkers en medewerkers met (ook) een andere functie; in die gevallen worden de antwoorden afzonderlijk gepresenteerd.

Tabel 4 laat zien dat de locaties die digitale prentenboeken gebruiken het vaakst geanimeerde prentenboeken gebruiken; statische, digitale prentenboeken en voorleesfilmpjes worden op iets minder dan de helft van de locaties gebruikt. Bijna 40% maakt gebruik van prentenboeken met ingebouwde begripsvragen; dit type vormt overigens een deelverzameling van, met name, de geanimeerde digitale prentenboeken.

Tabel 4

Gebruik van verschillende typen digitale prentenboeken: aantallen gebruikers en percentage van het totale aantal gebruikers (n = 120).

Reden	N	%
Geanimeerde, digitale prentenboeken	87	72,5
Statische, digitale prentenboeken	58	48,3
Voorleesfilmpjes	54	45,0
Digitale prentenboeken met ingebouwde begripsvragen	47	39,2

Tabel 5 heeft betrekking op het aantal jaren ervaring met digitale prentenboeken: pedagogisch medewerkers en respondenten uit de categorie ‘andere functie’ hebben de vraag voor zichzelf beantwoord, de locatiemanagers hebben dat voor de medewerkers op hun locatie gedaan. Met name bij de pedagogisch medewerkers en medewerkers met (ook) een andere functie is er spreiding in de ervaring: iets minder dan de helft heeft één jaar ervaring of minder/geen, ongeveer een kwart heeft twee of drie jaar ervaring en bijna een derde heeft vier jaar of meer ervaring. Omdat in de categorie ‘andere functie’ naast pedagogisch medewerkers met bijvoorbeeld een dubbelfunctie (pm’er en locatiemanager) ook mensen met geheel andere functies zitten, hebben we de percentages nogmaals berekend, maar dan alleen voor de pedagogisch medewerkers (dus inclusief de pm’ers in de categorie ‘andere functie’): deze percentages zijn vergelijkbaar met die van de pedagogisch medewerkers en medewerkers met (ook) een andere functie in tabel 5.¹

Tabel 5

Ervaring met digitale prentenboeken, uitgesplitst naar pedagogisch medewerkers / andere functie en locatiemanagers: aantallen gebruikers per functie en percentage van het totale aantal gebruikers per functie.

Ervaring met digitale prentenboeken	Pedagogisch medewerkers / andere functie (n = 101)		Locatiemanagers (n = 13)	
	n	%	N	%
Geen ervaring	6	5,9	0	0
Minder dan 1 jaar ervaring	23	22,8	5	38,5
1 jaar ervaring	16	15,8	4	30,8
2 jaar ervaring	14	13,9	1	7,7
3 jaar ervaring	11	10,9	2	15,4
4 jaar of meer ervaring	31	30,7	1	7,7

Er blijkt nog weinig aandacht voor het opdoen van kennis over het gebruik van digitale prentenboeken. Slechts twintig van de pedagogisch medewerkers en respondenten uit de categorie ‘andere functie’ (6,6%) geven aan een training te hebben gevolgd over het gebruik van digitale prentenboeken; als we alleen naar de pm’ers in beide categorieën kijken, gaat het om zeventien personen (20,5%). Van de locatiemanagers geven er vier (30,8%) aan dat medewerkers van hun locatie trainingen hebben gevolgd.

¹ Geen ervaring: 6,0%, minder dan 1 jaar ervaring: 20,5%, 1 jaar ervaring: 18,1%, 2 jaar ervaring: 13,3%, 3 jaar ervaring: 10,8% en 4 jaar ervaring of meer: 31,3%.

Tabel 6 laat de beoordeling van digitale vaardigheden zien: pedagogisch medewerkers en medewerkers met (ook) een andere functie beoordeelden hun eigen vaardigheden, locatiemanagers deden dat voor de pm'ers aan wie ze leidinggeven. Verreweg de meeste pedagogisch medewerkers en respondenten uit de categorie 'andere functie' (87,1%) beoordelen hun digitale vaardigheden als ten minste voldoende; hetzelfde geldt als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief die in de categorie 'andere functie'): daar ligt het percentage 'ten minste voldoende' op 86,7. De locatiemanagers zijn wat minder positief: maar 61,5% van hen beoordeelt de digitale vaardigheden van hun pm'ers als ten minste voldoende.

Tabel 6

Beoordeling digitale vaardigheden, uitgesplitst naar pedagogisch medewerkers / andere functie en locatiemanagers: aantallen gebruikers per functie en percentage van het totale aantal gebruikers per functie.

Beoordeling digitale vaardigheden	Pedagogisch medewerkers / andere functie (n = 101)		Locatiemanagers (n = 13)	
	N	%	N	%
Onvoldoende	3	3,0	1	7,7
Matig	10	9,9	4	30,8
Voldoende	44	43,6	4	30,8
Goed	41	40,6	3	23,1
Uitstekend	3	3,0	1	7,7

3.2 Thema 1: Doelen van de inzet van digitale prentenboeken

De vragen binnen dit thema zijn voor een deel gesteld aan zowel locatiemanagers als pedagogisch medewerkers en personen met (ook) een andere functie, en voor een deel alleen aan pm'ers en personen met (ook) een andere functie.

Doelen

Tabel 7 geeft een overzicht van de doelen die met de inzet van digitale prentenboeken worden nagestreefd, op volgorde van hoe vaak ze zijn aangekruist.

De meeste respondenten (d.w.z. meer dan de helft) geven aan dat op hun locatie digitale prentenboeken worden aangeboden, omdat ze gunstig zijn voor de taalontwikkeling, omdat ze daarmee het leesplezier willen stimuleren, om het lezen van papieren prentenboeken te ondersteunen en/of om rustmomenten voor de kinderen te creëren. Als we alleen kijken naar de pedagogisch medewerkers (inclusief de pm'ers in de categorie 'andere functie'), is de verdeling vergelijkbaar.²

² Taalontwikkeling: n = 72, 83,7%; leesplezier: n = 63, 73,3%; papieren boeken: n = 62, 72,1%; rustmomenten: n = 45, 52,3%; sociaal-emotionele ontwikkeling: n = 31, 36,0%; functionaliteiten: n = 23, 26,7%; technologie: n = 9, 10,5%; zelfstandig werken: n = 2, 2,3%; anders: n = 6, 7,0%.

Tabel 7

Doelen van de inzet van digitale prentenboeken: aantallen gebruikers en percentage van het totale aantal gebruikers (n = 120).

Doel	N	%
Omdat ze gunstig zijn voor de taalontwikkeling	97	80,8
Om het leesplezier te stimuleren	84	70,0
Om het lezen van papieren boeken te ondersteunen	76	63,3
Om een rustmoment voor kinderen te creëren	64	53,3
Omdat ze gunstig zijn voor de sociaal-emotionele ontwikkeling	49	40,8
Omdat de specifieke functionaliteiten (inzoomen, geluiden, interactiviteit) aantrekkelijk zijn	27	22,5
Om kinderen kennis te laten maken met technologie	13	10,8
Om kinderen zelfstandig te kunnen laten werken	3	2,5
Ander doel	8	6,7

Tijdens de interviews werd op een aantal van deze doelen nader ingegaan. Digitale prentenboeken worden allereerst ingezet om extra taalaanbod te genereren en zo bij te dragen aan de taalontwikkeling van de kinderen. Een aantal pedagogisch medewerkers geeft daarbij aan dat ze digitale prentenboeken regelmatig aanbieden *nadat* ze de papieren versie met de kinderen hebben gelezen: die dubbele aanbieding zorgt voor herhaling van het taalaanbod en herhaling is in hun ogen essentieel voor de taalontwikkeling. Ook benadrukken ze het belang van de visuele ondersteuning die digitale prentenboeken bieden. Dat is met name het geval bij geanimeerde prentenboeken, merkt een pm'er op: doordat er in zulke boeken beweging zichtbaar is, kunnen bijvoorbeeld werkwoorden beter worden gevisualiseerd dan in papieren prentenboeken en dat draagt bij aan de verwerving van zulke woorden. Daarnaast merken de pedagogisch medewerkers dat ze met digitale prentenboeken beter in staat zijn de aandacht van kinderen vast te houden dan met papieren prentenboeken; ook aandacht voor taalaanbod is een belangrijke voorwaarde voor taalontwikkeling. Verder ervaren de geïnterviewden dat kinderen digitale prentenboeken aantrekkelijk vinden, waardoor hun leesplezier toeneemt. Ook geven ze in de interviews aan dat digitale prentenboeken het lezen van papieren prentenboeken kan ondersteunen: het aanbod in digitale boeken is een aanvulling op het aanbod in papieren boeken, en digitale boeken kun je inzetten om het aanbod in papieren boeken te herhalen. Een pedagogisch medewerker wijst hier op het eerdergenoemde voordeel van digitale prentenboeken, namelijk dat ze de aandacht van kinderen vasthouden: zij biedt digitale boeken aan wanneer ze merkt dat kinderen hun aandacht niet bij het papieren boek kunnen houden. Dat voordeel van digitale prentenboeken helpt ook om rustmomenten te creëren: wanneer het druk is in een groep, kan een digitaal prentenboek de rust terugbrengen, doordat de kinderen gefocust raken op het scherm.

Inzet in verhouding tot papieren prentenboeken

De vraag hoe de inzet van digitale prentenboeken zich verhoudt tot de inzet van papieren prentenboeken is alleen gesteld aan pedagogisch medewerkers en personen met (ook) een andere functie. Van de 98 respondenten die deze vraag hebben ingevuld, gaven er 85 aan vaker papieren dan digitale prentenboeken te gebruiken (86,7%), 9 gebruiken ongeveer even vaak digitale als papieren prentenboeken (9,2%) en 4 gebruiken vaker digitale boeken (4,1%). Als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief die in de categorie 'andere functie'), is die verhouding

vergelijkbaar.³ In de interviews worden verschillende redenen genoemd voor de voorkeur voor papieren prentenboeken. In een aantal gevallen gaat het om een inhoudelijke voorkeur: geïnterviewden vinden papieren prentenboeken belangrijker dan digitale, vinden dat de ontwikkeling van digitale vaardigheden in deze leeftijdsfase van de ontwikkeling nog niet de overhand hoeft te krijgen, willen kinderen nog niet te veel blootstellen aan schermpjes of verwachten dat het aanbieden van papieren prentenboeken meer effect heeft op de leesmotivatie op latere leeftijd dan het aanbieden van digitale prentenboeken. Ook ervaring speelt een rol: twee locaties geven aan nog weinig gewerkt te hebben met digitale prentenboeken en vertrouwen daarom meer op papieren boeken. Ten slotte werken gelimiteerde faciliteiten belemmerend: beperkte mogelijkheden om digitale prentenboeken af te spelen (een tablet met klein scherm voor de hele groep) en het beperkte aanbod van digitale prentenboeken maken ook dat het zwaartepunt ligt bij papieren prentenboeken. Sommige geïnterviewden bieden digitale prentenboeken even vaak aan als papieren prentenboeken en noemen daarvoor twee redenen. De eerste reden is een pragmatische: digitale prentenboeken worden soms aangezet, zodat er even ruimte is voor andere werkzaamheden. De tweede reden is dat digitale prentenboeken meer taalaanbod mogelijk maken (zie ook Doelen): het aanbieden van papieren en digitale prentenboeken in combinatie met aansluitende activiteiten zorgt — door herhaling van het taalaanbod — naar verwachting voor een extra effect op de taalontwikkeling.

Leeftijdsgroep

Ook de vraag voor welke leeftijd(en) digitale prentenboeken worden ingezet, is alleen gesteld aan pedagogisch medewerkers en personen met (ook) een andere functie. Van de 98 invullers geven verreweg de meeste (n = 82, 83,7%) aan ze pas vanaf 2 jaar in te zetten, 6 respondenten zetten ze al vanaf 1 jaar in (6,1%) en 10 zetten ze voor alle leeftijdsgroepen in (10,2%). Als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief de pm'ers die ook een andere functie hebben) is die verhouding vergelijkbaar.⁴ In de interviews wordt aangegeven dat de keuze voor aanbieding aan een bepaalde leeftijdsgroep vaak geen bewuste is en dat die keuze soms wordt ingegeven door praktische omstandigheden. Op een locatie met verticale groepsindeling, bijvoorbeeld, worden digitale prentenboeken aan alle kinderen aangeboden, eenvoudigweg omdat dit gemakkelijker uit te voeren is. Wel geeft de betreffende pedagogisch medewerker aan dat de variatie in leeftijden en daarmee de variatie in behoeften tussen de kinderen het aanbieden van passende digitale prentenboeken bemoeilijkt. Er wordt in zulke gevallen vooral gekeken naar wat aansluit bij de peuters; wel wordt er dan gekozen voor niet al te moeilijke boeken om de aandacht van de jongere kinderen te behouden.

3.3 Thema 2: Kenmerken van de uitvoering

De vragen over kenmerken van de uitvoering zijn alleen gesteld aan pedagogisch medewerkers en personen met (ook) een andere functie.

Frequentie

Tabel 8 geeft informatie over de frequentie waarmee digitale prentenboeken worden ingezet. De tabel laat zien dat het gebruik van digitale prentenboeken meestal niet heel intensief is: in meer dan

³ De aandelen liggen op respectievelijk 87,7, 9,9 en 2,5%.

⁴ De percentages liggen op respectievelijk 85,2, 7,4 en 7,4.

de helft van de gevallen geven de respondenten aan dat ze de prentenboeken minder dan één dag per week gebruiken, en maar een kleine minderheid gebruikt ze dagelijks. Als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief de pm'ers die ook een andere functie hebben), is onderstaande verhouding vergelijkbaar.⁵

Tabel 8

Frequentie van gebruik van digitale prentenboeken: aantallen gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie, en percentage van het totale aantal gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie (n = 96).

Frequentie	N	%
Dagelijks	7	7,3
2-4 dagen per week	20	20,8
1 dag in de week	18	18,8
Minder dan 1 dag in de week	51	53,1

Het bovenstaande beeld werd tijdens de interviews bevestigd. Pedagogisch medewerkers geven aan nog niet veel gebruik te maken van digitale prentenboeken, omdat ze er nog weinig ervaring mee hebben en het nog niet standaard in het activiteitenprogramma zit. Daarnaast hebben veel pm'ers moeite met het vinden van goede digitale prentenboeken. Ook geven de geïnterviewden aan de inzet van digitale prentenboeken te beperken, omdat ze vooral aandacht willen geven aan het lezen van papieren prentenboeken, of omdat ze de kinderen nog niet te veel willen blootstellen aan digitale media. Wel zijn ze van mening dat *als* de kinderen activiteiten op schermjes krijgen aangeboden, digitale prentenboeken een goede keuze zijn. De pedagogisch medewerkers die digitale prentenboeken frequenter aanbieden, geven aan dit te doen omdat digitale prentenboeken de mogelijkheid bieden de kinderen extra taalaanbod te geven. Ze bieden de digitale boeken aan in combinatie met papieren boeken en andere activiteiten om te zorgen voor zoveel mogelijk herhaling. Eerder werd al geconstateerd dat pm'ers herhaling zien als een belangrijk middel om taal te leren (zie Doelen).

Manier van inzetten

Tabel 9 laat zien op welke momenten digitale prentenboeken worden ingezet, op volgorde van hoe vaak de momenten zijn aangekruist. Twee momenten hebben duidelijk de voorkeur: meer dan de helft van de respondenten noemt 'tijdens een educatief moment' en 'tijdens een rustmoment' allebei. Als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief de pm'ers uit de categorie 'andere functie'), is onderstaande verhouding min of meer vergelijkbaar.⁶

⁵ Dagelijks: $n = 5$, 6,3%, 2-4 dagen per week: $n = 15$, 19,0%, 1 dag in de week: $n = 17$, 21,5%, minder dan 1 dag in de week: $n = 42$, 53,2%.

⁶ Educatief moment: $n = 50$, 58,1%; rustmoment: $n = 45$, 52,3%; eetmoment: $n = 14$, 16,3%; dagafsluiting: $n = 16$, 18,6%; dagopening: $n = 8$, 9,3%; breng- en haalmomenten: $n = 0$, 0,0%; anders: $n = 10$, 11,6%.

Tabel 9

Momenten van de dag waarop digitale prentenboeken worden ingezet: aantallen gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie, en percentage van het totale aantal gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie (n = 107).

Momenten waarop digitale prentenboeken worden ingezet	N	%
Tijdens een educatief moment	59	55,1
Tijdens een rustmoment	54	50,5
Tijdens een eetmoment	19	17,8
Tijdens de dagafsluiting	18	16,8
Tijdens de dagopening	14	13,1
Tijdens breng- en ophaalmomenten	1	0,9
Anders ⁷	13	12,1

In tabel 10 is weergegeven welke overdrachtsvorm de voorkeur heeft: groepsgewijs, een-op-een of individueel. In verreweg de meeste gevallen wordt ervoor gekozen om digitale prentenboeken groepsgewijs aan te bieden. De verhouding is, als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief de pm'ers die ook een andere functie hebben), opnieuw vergelijkbaar.⁸

Tabel 10

Wijze waarop digitale prentenboeken worden ingezet: groepsgewijs, een-op-een of individueel: aantallen gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie, en percentage van het totale aantal gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie (n = 107).

Wijze waarop digitale prentenboeken worden ingezet	N	%
Kinderen kijken groepsgewijs en wij begeleiden hen	91	85,0
We kijken een-op-een (1 kind met 1 pm'er)	20	18,7
Kinderen kijken individueel	12	11,2
Anders	8	7,5

Uit de interviews komt naar voren dat groepsgewijze aanbieding vaak onbewust gaat, omdat de groep sowieso de meest natuurlijke setting voor activiteiten is: bijna alle activiteiten, en dus ook activiteiten met digitale prentenboeken, vinden plaats met de hele groep. Ook geven de geïnterviewde pedagogisch medewerkers aan dat groepsgewijze aanbieding tot minder onrust leidt: omdat een tablet een grote aantrekkingskracht heeft op de kinderen, is het bijna onmogelijk om digitale prentenboeken in kleine groepjes of individueel aan te bieden als andere kinderen met een andere activiteit bezig zijn. Die laatsten komen dan namelijk als vanzelf naar het digitale prentenboek toe. De geïnterviewde pm'ers die de digitale prentenboeken wel individueel aanbieden, geven aan dat dit een fijne manier van werken is, omdat ze hierdoor nog gericht kunnen aansluiten op de ontwikkeling en behoeften van de kinderen. Ze zijn ook van mening dat je met kleinere groepjes of individueel meer effect kunt behalen.

⁷ Hier werden genoemd: als introductie van een activiteit, na het fruit-/eetmoment, spontaan, in de grote kring, in kleine-groepsactiviteiten, tijdens of na het voorlezen, 'thuis', incidenteel, wisselend.

⁸ Groepsgewijs: n = 75, 87,2%, een-op-een: n = 16, 18,6%, individueel: n = 10, 11,6%, anders: n = 7, 8,1%.

Twee derde ($n = 64$, 66,0%) van de pedagogisch medewerkers en respondenten met (ook) een andere functie die deze vraag hebben beantwoord, geeft aan digitale prentenboeken niet bewust in te zetten voor specifieke groepen kinderen. Voor de respondenten die dit wel doen ($n = 33$, 34,0%), is in tabel 11 aangegeven op welke groepen kinderen zij zich richten: in verreweg de meeste gevallen (ongeveer drie kwart) gaat het om kinderen met een taalachterstand. Als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief de pm'ers uit de categorie 'andere functie') is het beeld vergelijkbaar.⁹

Tabel 11

Groepen kinderen voor wie digitale prentenboeken met name worden ingezet: aantallen gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie, en percentage van het totale aantal pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie dat digitale prentenboeken inzet voor bepaalde groepen ($n = 33$).

Groepen kinderen	N	%
Kinderen met een taalachterstand	24	72,7
Kinderen met Nederlands als tweede taal	16	48,5
Kinderen met een ontwikkelingsachterstand	11	33,3
Anders	8	24,2

Uit de interviews blijkt dat digitale prentenboeken vaak niet voor specifieke groepen worden ingezet, omdat ze doorgaans aan de hele groep worden aangeboden (zie ook tabel 10). De pedagogisch medewerkers die dit wel doen, bieden de boeken dan ook vaak individueel aan of in kleine groepjes. Zij constateren bij deze aanpak goede opbrengsten voor de kinderen: het extra aanbod stimuleert volgens hen de taalontwikkeling.

Tabel 12 laat zien welke overwegingen respondenten hebben bij het kiezen van een digitaal prentenboek, op volgorde van hoe vaak ze zijn aangekruist. (Bijna) allemaal letten ze op de aansluiting bij de leeftijd en belevingswereld van de kinderen, en op het thema en de inhoudelijke kwaliteit van het prentenboek. Relatief weinig respondenten letten op de aanbieder van het prentenboek of laten de kinderen zelf kiezen. De verhouding is, als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief de pm'ers die ook een andere functie hebben), vergelijkbaar met die in tabel 12.¹⁰

⁹ 32,5% zet digitale prentenboeken in voor specifieke groepen kinderen en in de meeste gevallen gaat het binnen die groep om kinderen met een taalachterstand (80,8%).

¹⁰ Leeftijd: $n = 79$, 100,0%; belevingswereld: $n = 77$, 97,5%; thema: $n = 76$, 96,2%; inhoud: $n = 75$, 94,9%; verrijking: $n = 64$, 81,0%; techniek: $n = 63$, 79,7%; papier: $n = 43$, 54,4%; aanbieder: $n = 21$, 26,6%; kinderen kiezen: $n = 19$, 24,1%.

Tabel 12

Overwegingen bij de keuze van digitale prentenboeken: aantallen gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie, en percentage van het totale aantal gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie (n = 96).

Overwegingen	N	%
Aansluiting bij de leeftijd van de kinderen	96	100,0
Aansluiting bij de belevingswereld van de kinderen	94	97,9
Thema van het prentenboek	93	96,9
Inhoudelijke kwaliteit van het prentenboek	90	93,8
Verrijkende aspecten van het prentenboek (bijv. interactiviteit)	78	81,3
Technische kwaliteit van het prentenboek	77	80,2
Of het prentenboek ook in papieren vorm beschikbaar is	51	53,1
Wie de aanbieder is van het prentenboek	29	30,2
Kinderen mogen het prentenboek kiezen	25	26,0

Het beeld uit de enquête werd in de interviews bevestigd. Vooral de aansluiting op het thema waar in de groep aan gewerkt wordt, vinden de geïnterviewde pedagogisch medewerkers erg belangrijk. De inzet van digitale prentenboeken biedt dan de mogelijkheid om extra herhaling aan te bieden en aan te sluiten op de overige activiteiten.

Interactie met de kinderen

Tabel 13 geeft weer of, en op welke momenten er met de kinderen gepraat wordt wanneer ze digitale prentenboeken bekijken. Er zijn nauwelijks respondenten die aangeven dat er niet gepraat wordt; als er gepraat wordt, gebeurt dat relatief vaak *na* het lezen. Als we alleen naar de pedagogisch medewerkers kijken (inclusief de pm'ers die ook een andere functie hebben), is de verhouding vergelijkbaar.¹¹

Tabel 13

Praten met kinderen wanneer digitale prentenboeken worden bekeken: aantallen gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie, en percentage van het totale aantal gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie (n = 107).

Praten met kinderen wanneer digitale prentenboeken worden bekeken	N	%
Ja, voorafgaand aan het lezen	44	41,1
Ja, tijdens het lezen	46	43,0
Ja, na het lezen	63	58,9
Nee, we kijken alleen naar de digitale prentenboeken	11	10,3

De geïnterviewde pedagogisch medewerkers geven aan zoveel mogelijk interactie aan te gaan met de kinderen als er een digitaal prentenboek gelezen wordt. Ze bespreken vooraf vaak al met de kinderen welk boekje ze gaan lezen en ze proberen dan hun voorkennis te activeren. Tijdens het bekijken kiest een aantal pedagogisch medewerkers ervoor om het verhaaltje soms te pauzeren om met de kinderen te praten over het verhaal. De pedagogisch medewerkers geven ook aan dat een

¹¹ Ja, voorafgaand aan het lezen: n = 38, 44,2%; ja, tijdens het lezen: n = 36, 41,9%; ja, na het lezen: n = 53, 61,2%; nee: n = 9, 10,5%.

digitaal prentenboek een startpunt is voor meer interactie achteraf. Zij koppelen de inhoud van het prentenboek dan vaak aan de ervaringen van de kinderen of aan een volgende activiteit gerelateerd aan de inhoud, zoals een creatieve activiteit of liedjes zingen.

3.4 Thema 3: Randvoorwaarden

De vragen binnen dit thema zijn voor een deel gesteld aan zowel locatiemanagers als pedagogisch medewerkers en personen met (ook) een andere functie, en voor een deel alleen aan pm'ers en personen met (ook) een andere functie.

Apparatuur

Tabel 14 laat zien welke apparaten worden gebruikt voor het afspelen van de digitale prentenboeken, op volgorde van hoe vaak ze zijn aangekruist. In de meeste gevallen wordt gebruikgemaakt van een tablet; andere apparaten worden relatief weinig gebruikt.

Tabel 14

Gebruikte apparaten: aantallen gebruikers en percentage van het totale aantal gebruikers (n = 120).

Gebruikte apparaten	N	%
Tablet	74	61,7
Laptop	34	28,3
Digibord	28	23,3
(Desktop)computer	2	1,7
Anders	9	7,5

Tijdens de interviews blijkt dat de keuze voor apparatuur vaak geen bewuste is, dat wil zeggen: pedagogisch medewerkers gebruiken wat ze beschikbaar hebben en op de meeste locaties is dat een tablet. Een digibord zou volgens de geïnterviewden wel beter werken, doordat het scherm groter is, waardoor het makkelijker is om met de groep een digitaal prentenboek te kijken. Overigens geven verreweg de meeste respondenten op de enquête (n = 88, 81,5%) aan dat de gebruikte apparatuur voldoet.

Aanbieders digitale prentenboeken

Meer dan de helft van de respondenten (n = 64, 60,4%) geeft aan dat hun locatie geen abonnement heeft voor het gebruik van digitale prentenboeken, 26 (24,5%) geven aan van wel en 16 (15,1%) weten het niet. Van de locaties met een abonnement zijn de meeste (n = 21, 80,8%) geabonneerd op Bereslim, 3 (11,5%) zijn geabonneerd op de Voorleeshoek en 6 (23,1%) hebben een ander abonnement. In de interviews bleek dat de locaties die beschikking hebben over een abonnement bij een van de aanbieders erg tevreden zijn en hierdoor ook sneller en vaker digitale prentenboeken inzetten. De locaties zonder abonnement komen met name aan digitale prentenboeken via YouTube. Tijdens de interviews gaven de pedagogisch medewerkers echter aan dat de kwaliteit van de digitale prentenboeken op YouTube vaak niet goed genoeg is: de technische kwaliteit is gebrekkig of ze zijn minder aantrekkelijk voor de kinderen. Daarnaast is het zonder abonnement lastig om een geschikt boek te vinden. Volgens de pedagogisch medewerkers hebben deze belemmeringen invloed op de frequentie van het gebruik van de digitale prentenboeken op hun locatie.

Beoordeling digitale prentenboeken

Tabel 15 geeft een overzicht van hoe de pedagogisch medewerkers die digitale prentenboeken gebruiken de verschillende aspecten van deze boeken beoordelen.

Uit de vragenlijst blijkt dat het merendeel van de respondenten ten minste gematigd positief is over het gebruiksgemak, de technische en inhoudelijke kwaliteit, en de aantrekkelijkheid van de digitale prentenboeken die ze gebruiken: 85 tot 94% geeft de prentenboeken op deze aspecten minstens een voldoende; de verhoudingen zijn overigens vergelijkbaar als we alleen naar de antwoorden van de pedagogisch medewerkers (inclusief de pm'ers die ook een andere functie hebben) kijken.¹² Hierbij moeten we wel aantekenen dat maar ongeveer een kwart tot een derde de boeken als goed of uitstekend beoordeelt. De meningen over de beschikbaarheid van boeken en de variatie in het aanbod lijken wat meer verdeeld: 40 tot 50% van de respondenten beschouwt die als onvoldoende; voor alleen de pedagogisch medewerkers (inclusief de pm'ers die ook een andere functie hebben) geldt een vergelijkbare verhouding (beschikbaarheid: 45,6%; variatie: 36,7%).

Tabel 15

Beoordeling van verschillende aspecten van digitale prentenboeken: aantallen gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie, en percentage van het totale aantal gebruikers onder pm'ers en respondenten met (ook) een andere functie.

Beoordeling van ...	O	M	V	G	U
Gebruiksgemak ($n = 95$)	3 (3,2)	8 (8,4)	62 (65,3)	22 (23,2)	0 (0,0)
Technische kwaliteit ($n = 93$)	1 (1,1)	7 (7,5)	59 (63,4)	24 (25,8)	2 (2,2)
Inhoudelijke kwaliteit ($n = 93$)	1 (1,1)	5 (5,4)	54 (58,1)	31 (33,3)	2 (2,2)
Aantrekkelijkheid ($n = 93$)	3 (3,2)	11 (11,8)	47 (50,5)	29 (31,2)	3 (3,2)
Zijn/is er ...	Ja	Nee			
Voldoende boeken beschikbaar? ($n = 95$)	49 (51,6)	46 (48,4)			
Voldoende variatie in aanbod? ($n = 95$)	56 (58,9)	39 (41,1)			

Noot: O = onvoldoende, M = matig, V = voldoende, G = goed, U = uitstekend.

Uit de interviews blijkt dat pedagogisch medewerkers van kindercentra met een abonnement in het algemeen erg tevreden zijn. Ze kunnen gemakkelijk digitale boeken vinden en afspelen, en er is doorgaans voldoende aanbod (hoewel ze desondanks graag nog meer digitale prentenboeken zouden zien). Ook de kwaliteit van de boeken beoordelen ze als goed. Kindercentra die geen abonnement hebben, geven aan met name moeite te hebben met het vinden van digitale prentenboeken die van goede inhoudelijke en technische kwaliteit zijn. Zij geven vooral de voorkeur aan voorleesfilmpjes en niet aan geanimeerde digitale prentenboeken. Het beperkte aanbod en de belemmering in het vinden van goede digitale prentenboeken hebben volgens de geïnterviewde pedagogisch medewerkers van kindercentra zonder abonnement invloed op hoe vaak ze digitale prentenboeken aanbieden: doordat het veel tijd kost om een boek van goede kwaliteit te vinden, zetten ze die minder snel in.

¹² Gebruiksgemak: 89,9%; technische kwaliteit: 90,9%; inhoudelijke kwaliteit: 93,5%; aantrekkelijkheid: 84,4%.

3.5 Thema 4: Ervaringen van pedagogisch medewerkers

De antwoorden op de vragen naar de ervaringen van pedagogisch medewerkers met digitale prentenboeken zijn samengevat in tabel 16.¹³

Tabel 16

Overzicht van de gerapporteerde ervaringen van pedagogisch medewerkers met digitale prentenboeken: aantallen gebruikers onder pm'ers (inclusief die met een andere functie), en percentage van het totale aantal gebruikers onder pm'ers (inclusief die met een andere functie) (n = 76).

	Veel minder bij DP dan bij PP	Minder bij DP dan bij PP	Evenveel bij DP als bij PP	Meer bij DP dan bij PP	Veel meer bij DP dan bij PP
Betrokkenheid kinderen	2 (2,6)	18 (23,7)	33 (43,4)	22 (28,9)	1 (1,3)
Interactie met kinderen	19 (25,0)	35 (46,1)	17 (22,4)	5 (6,6)	0 (0,0)
	Heel negatief	Overwegend negatief	Neutraal	Overwegend positief	Heel positief
Algemeen oordeel DP	1 (1,3)	1 (1,3)	17 (22,4)	41 (53,9)	16 (21,1)

Noot: DP = digitale prentenboeken, PP = papieren prentenboeken.

De tabel laat een duidelijk verschil zien tussen de ervaren betrokkenheid van de kinderen en de mate van interactie tijdens het bekijken van digitale prentenboeken. In het eerste geval ziet meer dan 40% van de pedagogisch medewerkers maar weinig verschil tussen digitale en papieren prentenboeken, ongeveer een kwart vindt dat er minder betrokkenheid is bij digitale prentenboeken en drie van de tien vinden dat er juist meer betrokkenheid is bij digitale prentenboeken. Dit beeld wordt deels weerspiegeld in de interviews. Geïnterviewde pedagogisch medewerkers constateren dat de kinderen digitale prentenboeken erg aantrekkelijk vinden. Daardoor zijn ze sterk gefocust op het scherm en raken ze minder snel afgeleid dan tijdens het lezen van papieren prentenboeken. Bij de mate van interactie is het oordeel overwegend in het nadeel van digitale prentenboeken: meer dan 70% van de pedagogisch medewerkers stelt vast dat er bij het bekijken van digitale prentenboeken (veel) minder interactie is dan bij het bekijken van papieren prentenboeken. Deze uitkomst wordt verklaard in de interviews: geïnterviewde pedagogisch medewerkers geven aan dat de interactie tijdens het bekijken van digitale prentenboeken beperkt is, doordat er minder natuurlijke gelegenheden voor zijn. Feitelijk is interactie pas goed mogelijk door het prentenboek te pauzeren en dat maakt de activiteit lastig: pm'ers vinden het met name moeilijk om geschikte pauzemomenten te vinden. Ook vinden ze het voor de kinderen vervelend om te pauzeren, omdat die daardoor uit het verhaal worden gehaald. Drie pedagogisch medewerkers zijn overigens wel positief over de mogelijkheden voor interactie. Zij geven aan dat het vooral belangrijk is om een actieve rol aan te nemen tijdens het bekijken en in te spelen op de reacties van de kinderen. Ook doet een van hen de suggestie om digitale prentenboeken met ingebouwde begripsvragen aan te bieden, omdat het

¹³ Deze vragen zijn, vanwege de opzet van de vragenlijst, overigens ook ingevuld door personen met een andere functie dan pm'er. Omdat de nadruk in deze paragraaf op de pm'er ligt, zijn personen met een andere functie hier meteen al uitgefilterd.

verhaal dan automatisch gepauzeerd wordt op een passend moment. Overigens laat de vragenlijst zien dat, ondanks de ervaring van beperktere interactiemogelijkheden, drie kwart van de pedagogisch medewerkers overwegend tot heel positief is over het gebruik van digitale prentenboeken.

3.6 Thema 5: Bevorderen van thuisgebruik

Tabel 17 laat zien of er in de communicatie met ouders aandacht wordt besteed aan digitale prentenboeken en op welke manieren dat gebeurt. De tabel maakt duidelijk dat er variatie is in de aandacht die in het contact met ouders wordt besteed aan digitale prentenboeken. De tabel laat ook zien dat die aandacht vaker bestaat uit communicatie over de boeken die op de groep zijn bekeken en uit het delen van informatie dan uit het actief stimuleren van thuisgebruik. Wanneer we alleen kijken naar de antwoorden van de pedagogisch medewerkers (inclusief de pm'ers die ook een andere functie hebben), dan zijn de percentages vergelijkbaar.¹⁴

Tabel 17

Overzicht van de manieren waarop in kindercentra in de communicatie met ouders aandacht wordt besteed aan digitale prentenboeken: aantallen gebruikers en percentage van het totale aantal gebruikers.

	Ja	Nee
Communicatie met ouders over bekeken DP ($n = 89$)	50 (56,2)	39 (43,8)
Stimulering thuisgebruik ($n = 102$)	42 (41,2)	60 (58,8)
Informatie over DP met ouders delen ($n = 102$)	56 (54,9)	45 (44,1)

Stimulering van het thuisgebruik bestaat het vaakst uit het geven van tips over digitale prentenboeken (hele groep: $n = 23$, 54,8%; alleen pm'ers: $n = 14$, 48,3%), maar ook uit het geven van toegang tot digitale prentenboeken (hele groep: $n = 18$, 42,9%; alleen pm'ers: $n = 12$, 41,4%) en het delen van informatie over digitaal voorlezen (hele groep: $n = 17$, 40,5%; alleen pm'ers: $n = 12$, 41,4%). Gedeelde informatie bestaat het vaakst uit informatie over de vraag waar ouders digitale prentenboeken kunnen vinden of over aanbieders (hele groep: $n = 36$, 64,3%; alleen pm'ers: $n = 26$, 68,4%) en over de plekken waar je informatie over digitale prentenboeken kunt krijgen, zoals de bibliotheek (hele groep: $n = 27$, 48,2%; alleen pm'ers: $n = 20$, 52,6%); in mindere mate wordt er informatie gedeeld over de vraag hoe ouders digitale prentenboeken kunnen gebruiken (hele groep: $n = 17$, 30,4%; alleen pm'ers: $n = 10$, 26,3%). De variatie in aandacht voor digitale prentenboeken in het contact met ouders is ook zichtbaar in de interviews. Sommige geïnterviewden gaven aan dat ze ouders sowieso vertellen over wat hun kind op een dag heeft gedaan, en dus ook of ze een digitaal prentenboek hebben gelezen en welk boek. Andere gaven aan niet met ouders over het gebruik van digitale prentenboeken te communiceren, maar dat dit geen bewuste keuze is: "Het zit nog niet in hun systeem." Bij het al dan niet stimuleren van het thuisgebruik van digitale prentenboeken is er een duidelijk verschil met het stimuleren van het lezen van papieren prentenboeken: dat laatste wordt op alle geïnterviewde locaties gedaan, het stimuleren van het gebruik van digitale boeken niet altijd. Sommige pedagogisch medewerkers gaven aan dit niet bewust te doen, andere gaven aan dat ze liever het lezen van papieren prentenboeken stimuleren, omdat ze van mening zijn dat dat

¹⁴ 52,6 % communiceert over het gelezen prentenboek, 38,2% stimuleert het thuisgebruik actief en 50% deelt informatie.

belangrijker is voor de ontwikkeling van kinderen. De kinderopvanglocaties die het gebruik van digitale prentenboeken wel stimuleren, verbinden dit vaak aan het stimuleren van het lezen van papieren prentenboeken. Zij vinden het van belang dat kinderen zoveel mogelijk taalaanbod krijgen: als ouders papieren en digitale prentenboeken gebruiken, is de kans groter dat kinderen woordjes herhaald krijgen aangeboden. Dit is volgens hen met name gunstig voor kinderen met een taalachterstand of Nederlands als tweede taal. Wel geven ze aan moeilijkheden te ervaren met het stimuleren van het thuisgebruik van digitale prentenboeken. Ze weten niet wat voor informatie ze het beste kunnen delen met de ouders (bijvoorbeeld waar de ouders digitale prentenboeken kunnen bekijken) en wat ze kunnen doen om de ouders erbij te betrekken. Er is daarom behoefte aan informatie over hoe het stimuleren van het thuisgebruik het beste aangepakt kan worden.

3.7 Relaties tussen variabelen

In een laatste stap hebben we relaties tussen een aantal variabelen onderzocht. We hebben ons daarbij gericht op de doelgroep die het dichtst bij de kinderen betrokken is en waarvan het aantal het grootst is: de pedagogisch medewerkers (inclusief degenen die ook een andere functie hebben dan pm'er). We hebben gefocust op variabelen waarvan we een effect op andere variabelen verwachten en die ons beïnvloedbaar lijken: kinderopvangorganisaties kunnen erin investeren dat hun medewerkers meer ervaring opdoen met digitale prentenboeken, ze kunnen investeren in training in het omgaan met digitale prentenboeken of, meer algemeen, in de digitale vaardigheden van medewerkers, en ze kunnen investeren in de apparaten waarop digitale prentenboeken worden bekeken en in het aanbieden van een abonnement. Het is daarbij wel belangrijk om te blijven bedenken dat we *samenhangen* en geen *oorzakelijke verbanden* konden onderzoeken: om na te gaan of genoemde investeringen ook *leiden tot* gunstige uitkomsten, is ander (experimenteel) onderzoek nodig.

Ervaring met digitale prentenboeken

We onderzochten relaties tussen de ervaring die pedagogisch medewerkers hebben met digitale prentenboeken (in aantal jaren) en:

- De voorkeur voor digitale of papieren prentenboeken: mogelijk gaat meer ervaring samen met een voorkeur voor digitale boeken.
- De mate van gebruik: mogelijk gaat meer ervaring samen met frequenter gebruik.
- De beoordeling van het gebruik van digitale prentenboeken: mogelijk gaat meer ervaring samen met een positiever oordeel.
- De mate van interactie met kinderen tijdens het gebruik van digitale prentenboeken: mogelijk zijn pedagogisch medewerkers met meer ervaring beter in staat interactie te realiseren bij het gebruik van digitale prentenboeken.
- De vraag of er met ouders gecommuniceerd wordt over digitale prentenboeken, of thuisgebruik gestimuleerd wordt en of er informatie over digitale prentenboeken met ouders wordt gedeeld: mogelijk zijn pedagogisch medewerkers met meer ervaring eerder geneigd dat te doen.

Van de verwachte samenhangen was er maar één significant en in de verwachte richting, namelijk die tussen de ervaring met digitale prentenboeken en de beoordeling van het gebruik ervan (Spearman's $\rho = ,28$, $p = ,014$): meer ervaring gaat samen met een positievere beoordeling.

Training in het gebruik van digitale prentenboeken

We onderzochten relaties tussen de vraag of pedagogisch medewerkers training hebben gevolgd voor het werken met digitale prentenboeken en dezelfde variabelen als in de vorige sectie:

- De voorkeur voor digitale of papieren prentenboeken: mogelijk gaat deelname aan een training samen met een voorkeur voor digitale boeken.
- De mate van gebruik: mogelijk gaat deelname aan training samen met frequenter gebruik.
- De beoordeling van het gebruik van digitale prentenboeken: mogelijk gaat deelname aan een training samen met een positiever oordeel.
- De mate van interactie met kinderen tijdens het gebruik van digitale prentenboeken: mogelijk zijn pedagogisch medewerkers die aan een training hebben deelgenomen beter in staat interactie te realiseren.
- De vraag of er met ouders gecommuniceerd wordt over digitale prentenboeken, of thuisgebruik gestimuleerd wordt en of er informatie over digitale prentenboeken met ouders wordt gedeeld: mogelijk zijn pedagogisch medewerkers die aan een training hebben deelgenomen eerder geneigd dat te doen.

Van de verwachte samenhangen waren er twee significant en in de verwachte richting, namelijk die tussen het volgen van training en:

1. De mate van interactie met kinderen tijdens het gebruik van digitale prentenboeken ($\chi^2[1,3] = 11,22, p = ,011$): van de pedagogisch medewerkers die geen training hadden gevolgd, gaven er naar verhouding meer aan dat ze tijdens het bekijken van digitale boeken (veel) minder interactie met kinderen hadden dan tijdens het bekijken van papieren boeken (80%); voor pm'ers die wel een training hadden gevolgd, lag dat aandeel op 38%.
2. Het stimuleren van thuisgebruik ($\chi^2[1,1] = 5,09, p = ,024$). Van de pedagogisch medewerkers die een training hadden gevolgd, investeerden er naar verhouding meer in het stimuleren van het thuisgebruik van digitale prentenboeken dan van de pm'ers die geen training hadden gevolgd (respectievelijk 63% en 32%).

Beoordeling van de eigen digitale vaardigheden

We onderzochten relaties tussen de vraag hoe pedagogisch medewerkers hun eigen digitale vaardigheden beoordeelden en:

- De voorkeur voor digitale of papieren prentenboeken: mogelijk gaat een positievere beoordeling van de eigen digitale vaardigheden samen met een voorkeur voor digitale boeken.
- De mate van gebruik: mogelijk gaat een positievere beoordeling samen met frequenter gebruik.
- Het gebruiksgemak van beschikbare digitale prentenboeken: mogelijk gaat een positievere beoordeling samen met een groter ervaren gebruiksgemak.
- De beoordeling van het gebruik van digitale prentenboeken: mogelijk gaat een positievere beoordeling van de eigen digitale vaardigheden samen met een positiever oordeel over het gebruik van digitale boeken.
- De vraag of er met ouders gecommuniceerd wordt over digitale prentenboeken, of thuisgebruik gestimuleerd wordt en of er informatie over digitale prentenboeken met ouders wordt gedeeld: mogelijk zijn pedagogisch medewerkers die over betere digitale vaardigheden beschikken eerder geneigd dat te doen.

Van de verwachte samenhangen waren er twee significant en in de verwachte richting, namelijk die tussen beoordeling van de eigen digitale vaardigheden en:

1. De mate van gebruik van digitale prentenboeken (Spearman's $\rho = ,30$, $p = ,007$): hoe positiever de beoordeling van de eigen digitale vaardigheden, des te frequenter het gebruik van digitale prentenboeken.
2. Het ervaren gebruiksgemak van digitale prentenboeken (Spearman's $\rho = ,23$, $p = ,040$): hoe positiever de beoordeling van de eigen digitale vaardigheden, des te groter het ervaren gebruiksgemak.

Apparaat dat wordt gebruikt om digitale prentenboeken af te spelen

De meestgebruikte apparaten om digitale boeken op af te spelen zijn de tablet, de laptop en het digibord. Per apparaat onderzochten we relaties tussen het gebruik ervan en:

- De voorkeur voor digitale of papieren prentenboeken: mogelijk gaat gebruik van een bepaald apparaat samen met een voorkeur voor het digitale dan wel papieren prentenboek.
- De mate van gebruik: mogelijk gaat gebruik van een bepaald apparaat samen met frequenter gebruik van digitale prentenboeken.
- De wijze van aanbieden: mogelijk worden bepaalde apparaten in bepaalde settings (groepsgewijze, een-op-een- of individuele aanbieding) meer gebruikt dan in andere.
- De betrokkenheid van de kinderen: mogelijk gaat het gebruik van bepaalde apparaten samen met meer betrokkenheid van de kinderen dan het gebruik van andere apparaten.
- De mate van interactie met de kinderen tijdens het gebruik van digitale prentenboeken: mogelijk gaat het gebruik van bepaalde apparaten samen met meer interactie met de kinderen dan het gebruik van andere apparaten.
- De vraag of de apparatuur voldoet voor het afspelen van digitale prentenboeken: mogelijk is de tevredenheid bij gebruik van bepaalde apparaten groter dan bij gebruik van andere apparaten.
- Het gebruiksgemak van beschikbare digitale prentenboeken: mogelijk is het gebruiksgemak bij gebruik van bepaalde apparaten groter dan bij gebruik van andere apparaten.
- De beoordeling van het gebruik van digitale prentenboeken: mogelijk is beoordeling van het gebruik van digitale boeken bij gebruik van bepaalde apparaten positiever dan bij gebruik van andere apparaten.

Van de verwachte samenhangen was er maar één significant, namelijk die tussen het gebruik van de laptop en de vraag of digitale prentenboeken groepsgewijs worden aangeboden ($\chi^2[1,1] = 6,09$, $p = ,014$). Als er een laptop wordt gebruikt, is de aanbieding in elk geval altijd groepsgewijs¹⁵ ($n = 28$, 100%); als er geen laptop wordt gebruikt, is de aanbieding niet altijd groepsgewijs ($n = 11$, 19%). Overigens moeten we ook opmerken dat als er een digibord wordt gebruikt, ook hierbij de aanbieding in elk geval altijd groepsgewijs is ($n = 18$, 100%).

¹⁵ Dit betekent overigens niet dat de aanbieding nooit in een een-op-een-situatie of individueel gebeurt.

Beschikking over een abonnement

We onderzochten relaties tussen de vraag of het kindercentrum van de pedagogisch medewerkers de beschikking heeft over een abonnement op digitale prentenboeken (van bijvoorbeeld Bereslim of de Voorleeshoek) en:

- De voorkeur voor digitale of papieren prentenboeken: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een voorkeur voor digitale boeken.
- De mate van gebruik: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een frequenter gebruik van digitale boeken.
- Het gebruiksgemak van beschikbare digitale prentenboeken: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een groter gebruiksgemak.
- De beoordeling van de beschikbaarheid van digitale prentenboeken op de locatie: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een grotere beschikbaarheid.
- De beoordeling van de variatie in het aanbod op de locatie: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een positievere beoordeling van de variatie.
- De beoordeling van de technische kwaliteit van de beschikbare digitale prentenboeken: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een positievere beoordeling van de technische kwaliteit.
- De beoordeling van de inhoudelijke kwaliteit van de beschikbare digitale prentenboeken: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een positievere beoordeling van de inhoudelijke kwaliteit.
- De beoordeling van de aantrekkelijkheid van de beschikbare digitale prentenboeken: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een positievere beoordeling van de aantrekkelijkheid.
- De beoordeling van het gebruik van digitale prentenboeken: mogelijk gaat de beschikking over een abonnement samen met een positiever oordeel over het gebruik van digitale boeken.

Van de verwachte samenhangen waren met name die significant en in de verwachte richting die te maken hebben met de tevredenheid over beschikbare digitale prentenboeken, namelijk die tussen de beschikking over een abonnement en:

1. De beoordeling van de beschikbaarheid van digitale prentenboeken ($\chi^2[1,1] = 5,07, p = ,024$): van de pedagogisch medewerkers op een locatie met een abonnement was het merendeel (76%) tevreden over de beschikbaarheid van digitale boeken; van de pm'ers op een locatie zonder abonnement was minder dan de helft dat (45%).
2. De beoordeling van de variatie in het aanbod van beschikbare digitale prentenboeken ($\chi^2[1,1] = 6,54, p = ,011$). Van de pedagogisch medewerkers op een locatie met een abonnement waren bijna allen (88%) tevreden over de variatie in digitale boeken; van de pm'ers op een locatie zonder abonnement was ongeveer de helft dat (53%).
3. De beoordeling van de technische kwaliteit van de beschikbare digitale prentenboeken ($\chi^2[1,4] = 12,88, p = ,012$). Van de pedagogisch medewerkers op een locatie met een abonnement vonden allen de technische kwaliteit van beschikbare boeken ten minste voldoende en meestal (65%) goed of uitstekend; van de pm'ers op een locatie zonder abonnement vond het merendeel de technische kwaliteit voldoende (66%), maar vonden er verschillende die kwaliteit onvoldoende of matig (15%).
4. De beoordeling van de inhoudelijke kwaliteit van de beschikbare digitale prentenboeken ($\chi^2[1,4] = 12,66, p = ,013$). Van de pedagogisch medewerkers op een locatie met een

abbonement vonden allen de inhoudelijke kwaliteit van de boeken ten minste voldoende en meestal (76%) goed of uitstekend; van de pm'ers op een locatie zonder abbonement vond het merendeel de inhoudelijke kwaliteit voldoende (62%), vond ongeveer een kwart (28%) die kwaliteit goed of uitstekend, maar vond ongeveer een tiende (11%) de kwaliteit onvoldoende of matig.

4 Conclusie

4.1 Samenvatting van de resultaten

In deze studie hebben we met behulp van vragenlijst- en interviewonderzoek gekeken naar de vraag hoe digitale prentenboeken ingezet worden in de kinderopvang en wat de ervaringen ermee zijn. Uit de vragenlijst, die door 301 personen ingevuld is, blijkt dat 60% van de locaties geen gebruik maakt van digitale prentenboeken. De locaties die de digitale prentenboeken wel inzetten, maken met name gebruik van geanimeerde prentenboeken. De meeste locaties hebben nog niet veel ervaring met het aanbieden van digitale prentenboeken. Bij de locaties die gebruikmaken van digitale prentenboeken, hebben we zowel in de vragenlijst als in de verdiepende interviews nadere informatie verzameld over de aard van het gebruik. We deden dat aan de hand van vijf thema's: doelen van de inzet van digitale prentenboeken, kenmerken van de uitvoering, randvoorwaarden, de ervaringen van pedagogisch medewerkers, en het bevorderen van het thuisgebruik. Per thema zullen we hieronder, op basis van de uitkomsten van de vragenlijst en de interviews, de voornaamste conclusies presenteren.

Thema 1: Doelen van de inzet van digitale prentenboeken

Kindercentra zetten digitale prentenboeken in voor verschillende doelen, maar met name om de taalontwikkeling en het leesplezier te stimuleren, om het lezen van papieren prentenboeken te ondersteunen en om rustmomenten te creëren. De verwachting is dat de inzet van digitale prentenboeken gunstig is voor de taalontwikkeling van kinderen, omdat ze extra taalaanbod genereren, gelegenheid bieden om te herhalen en vanwege de visuele ondersteuning die ze bieden. De ervaring is bovendien dat kinderen de boeken aantrekkelijk vinden en dat ze gemakkelijk de aandacht trekken. Dat laatste maakt van digitale prentenboeken een goed alternatief voor kinderen die snel afgeleid raken bij het lezen van papieren prentenboeken en een middel om op drukke momenten de rust terug te brengen in de groep. De meeste kindercentra die digitale prentenboeken inzetten, maken nog altijd vaker gebruik van papieren prentenboeken. Dat doen ze om inhoudelijke redenen (ze vinden papieren prentenboeken belangrijker en hechten met name voor kinderen in deze leeftijdsfase minder belang aan 'schermpjestijd'), omdat ze met papieren prentenboeken meer ervaring hebben of vanwege praktische beperkingen (ze hebben bijvoorbeeld maar weinig toegang tot digitale prentenboeken). Uit de vragenlijst blijkt dat digitale prentenboeken met name aangeboden worden aan kinderen vanaf 2 jaar.

Thema 2: Kenmerken van uitvoering

Uit de vragenlijst blijkt dat het merendeel van de kindercentra die gebruikmaken van digitale prentenboeken, ze niet frequent gebruikt: maar een kwart doet dat dagelijks of meerdere dagen per week. Redenen voor die relatief beperkte frequentie komen grosso modo overeen met de redenen die locaties aangaven voor een voorkeur voor papieren prentenboeken (zie thema 1): ze hebben beperkte ervaring met digitale prentenboeken, hebben moeite met het vinden van goede boeken en ze willen de blootstelling aan digitale apparaten beperken. Digitale prentenboeken worden vooral ingezet tijdens educatieve momenten en rustmomenten. Verder worden ze met name groepsgewijs aangeboden en maar beperkt in een-op-een-settings (pm'er en kind) of aan individuele kinderen. Groepsgewijze aanbieding gaat als het ware automatisch: digitale prentenboeken trekken vanzelf de aandacht, waardoor het lastig is om kinderen buiten de activiteit te houden. Dat maakt overigens

ook dat digitale prentenboeken vaak niet worden ingezet voor specifieke groepen kinderen (bijvoorbeeld kinderen met een taalachterstand), hoewel ze in de spaarzame gevallen waarin dat gebeurt, volgens de betreffende pm'ers wel goede opbrengsten lijken te genereren. Digitale prentenboeken bekijken met één of twee kinderen lijkt, gebaseerd op het oordeel van de pedagogische medewerkers die dat doen, sowieso gunstig: ze kunnen dan beter aansluiten op de behoeften van de kinderen en dus meer effect bereiken. Bijna alle pedagogisch medewerkers geven aan dat er interactie plaatsvindt met de kinderen als zij digitale prentenboeken aanbieden; dat gebeurt dan relatief vaak achteraf.

Thema 3: Randvoorwaarden

Op meer dan de helft van de locaties wordt een tablet gebruikt voor het afspelen van digitale prentenboeken, vaak omdat het het enige beschikbare apparaat is. Sommige locaties gebruiken ook een laptop of een digibord. In de vragenlijst geeft het merendeel aan tevreden te zijn met de werking van de apparatuur, hoewel volgens de geïnterviewde pedagogisch medewerkers een digibord duidelijke voordelen heeft: het scherm is groter, waardoor ze er makkelijker mee kunnen werken in de groep. De meeste locaties hebben geen abonnement bij een aanbieder van digitale prentenboeken. Ze gebruiken veelal YouTube om digitale prentenboeken te vinden. De locaties die wel een abonnement hebben, maken vooral gebruik van Bereslim of van de Voorleeshoek. De beschikking over een abonnement lijkt, mede op basis van de interviews, veel uit te maken voor het gebruik (zie ook Relaties tussen variabelen). Allereerst is er aanzienlijke variatie in de ervaren beschikbaarheid van digitale prentenboeken en die variatie lijkt samen te gaan met de vraag of locaties wel of geen abonnement hebben. Op locaties zonder abonnement hebben pedagogisch medewerkers moeite om geschikte prentenboeken te vinden van goede technische en inhoudelijke kwaliteit. Locaties met een abonnement hebben daar juist geen problemen mee: pedagogisch medewerkers kunnen makkelijk geschikte prentenboeken vinden, er is voldoende aanbod en dat aanbod is bovendien van goede kwaliteit. De verschillen in ervaren beschikbaarheid lijken vervolgens te leiden tot verschillen in gebruik: op locaties zonder abonnement belemmert de beperkte beschikbaarheid het gebruik, terwijl het ervaren, rijke aanbod op locaties met abonnement het gebruik juist bevordert.

Thema 4: Ervaringen van pedagogisch medewerkers

De pedagogisch medewerkers geven bijna allemaal aan dat de betrokkenheid van de kinderen tijdens het aanbieden van digitale prentenboeken even groot of groter is in vergelijking met de betrokkenheid tijdens het lezen van papieren prentenboeken. Dit komt met name door de aantrekkingskracht van het digitale: het scherm houdt de aandacht van kinderen vast en daardoor zijn ze minder snel afgeleid. Wel blijkt uit de vragenlijst dat twee derde van de pedagogisch medewerkers van mening is dat er tijdens het aanbieden van de digitale prentenboeken sprake is van minder of veel minder interactie, in vergelijking met papieren prentenboeken. In de interviews lichten de pedagogisch medewerkers toe dat de interactie minder natuurlijk verloopt en dat het pauzeren van het digitale prentenboek om te praten over gebeurtenissen in het verhaal als een belemmering voelt. De pedagogisch medewerkers die wel positief zijn over de hoeveelheid interactie geven aan dat digitale prentenboeken een goed startpunt zijn voor een gesprek en dat ondanks dat de interactie anders is, er veel interactie mogelijk is als de pedagogisch medewerker een actieve rol aanneemt. De pedagogisch medewerkers zijn over de digitale prentenboeken overwegend positief of

heel positief, blijkt uit de vragenlijst. Desondanks geven ze bijna allemaal aan een voorkeur te hebben voor het aanbieden van papieren prentenboeken.

Thema 5: Bevorderen van thuisgebruik

Op ongeveer de helft van de locaties wordt met ouders gecommuniceerd over digitale prentenboeken. Dat bestaat er bijvoorbeeld uit dat pedagogisch medewerkers ouders melden welk digitaal prentenboek ze met de kinderen hebben bekeken. Dat is overigens niet per se een bewuste strategie: het maakt deel uit van de terugkoppeling die pm'ers sowieso aan ouders geven. Die communicatie kan ook bestaan uit informatieoverdracht: het gaat dan vaak om informatie over aanbieders van digitale prentenboeken of plekken waar ouders informatie kunnen vinden, zoals de bibliotheek. Locaties voelen zich wel belemmerd bij die informatieoverdracht: ze weten niet altijd goed welke informatie ze kunnen inzetten en hebben behoefte aan ondersteuning. Sowieso wordt het gebruik van digitale prentenboeken aanzienlijk minder vaak gestimuleerd dan het gebruik van papieren prentenboeken: dat laatste gebeurt op bijna alle locaties.

Relaties tussen variabelen

In een laatste stap hebben we — onder de pedagogisch medewerkers die met digitale prentenboeken werkten — relaties tussen een aantal van de hierboven genoemde variabelen onderzocht. We hebben gefocust op variabelen waarvan we een effect op andere variabelen verwachtten en die ons beïnvloedbaar leken. We konden vanwege de aard van de gegevens alleen naar samenhangen en niet naar oorzakelijke verbanden kijken. Op basis van de uitkomsten van de analyses veronderstellen we dat het zinvol is om (bij voorkeur via experimentele studies) nader te kijken naar effecten van de volgende ingrepen:

- Training aanbieden in het werken met digitale prentenboeken. Deelname aan training ging samen met meer interactie tijdens het bekijken van digitale prentenboeken en met meer stimulering van thuisgebruik.
- Digitale vaardigheden van pedagogisch medewerkers ondersteunen. Een betere beoordeling van de eigen digitale vaardigheden ging samen met een frequenter gebruik en groter ervaren gebruiksgemak van digitale prentenboeken.
- Een abonnement beschikbaar stellen op aanbieders zoals Bereslim of de Voorleeshoek. De beschikking over een abonnement ging samen met een betere beoordeling van de beschikbaarheid van, variatie in, en technische en inhoudelijke kwaliteit van digitale prentenboeken.

Of, iets sterker geformuleerd: als het doel is om het gebruik van digitale prentenboeken in de kinderopvang te bevorderen, dan verwachten we dat het gunstig is om pedagogisch medewerkers te ondersteunen bij het gebruik van digitale prentenboeken (en meer algemeen: van digitale middelen) en te investeren in de beschikbaarheid van kwalitatief goede materialen.

4.2 Beperkingen van de studie

De studie heeft een aantal beperkingen. Ten eerste hebben we bij het enquêteonderzoek een procedure gehanteerd waarmee we de representativiteit van de steekproef zoveel mogelijk probeerden te garanderen. We waren daarbij wel afhankelijk van de bereidwilligheid van locaties om deel te nemen. Er zit daarom een zekere selectiviteit in de steekproef: niet alle locaties die zijn benaderd voor deelname hebben ervoor gekozen om de vragenlijst in te vullen. Daarnaast is ervoor

gekozen om de vragenlijst ook te delen onder BoekStartlocaties, wat de representativiteit mogelijk ook heeft beïnvloed: in BoekStart wordt het gebruik van digitale prentenboeken immers gestimuleerd en ondersteund.

Ten tweede hebben we het gebruik van digitale prentenboeken en de ervaringen met dat gebruik in beeld proberen te brengen met behulp van vragenlijsten en interviews. Het gaat dus in alle gevallen om percepties: om feitelijk gedrag te meten, is ander type onderzoek — bijvoorbeeld observatieonderzoek — nodig. Ook hebben we niet kunnen kijken naar de effecten van (variaties in) de inzet van digitale prentenboeken op kinduitkomsten. Pedagogisch medewerkers gaven bijvoorbeeld aan dat het gunstig is voor de taalontwikkeling van kinderen om digitale en papieren prentenboeken in combinatie aan te bieden, of dat het profijtelijk is voor de taalontwikkeling van met name kinderen met het risico op een taalachterstand als digitale boeken in een-op-een-situaties worden aangeboden in plaats van aan de hele groep. Maar of die effecten daadwerkelijk optreden, konden we met dit onderzoek niet vaststellen: daar is experimenteel onderzoek voor nodig.

4.3 Conclusie en aanbevelingen

Als we ervan uitgaan dat dit onderzoek een redelijk representatief beeld geeft van het gebruik van digitale prentenboeken in de kinderopvang, dan kunnen we concluderen dat dit gebruik zich beperkt tot een deel van de kinderopvanglocaties en dat de locaties die er gebruik van maken er nog relatief weinig ervaring mee hebben. Digitale prentenboeken worden in het algemeen wel gezien als een zinvolle aanvulling op papieren prentenboeken en als een goede manier om de taalontwikkeling van kinderen (extra) te ondersteunen. Dat heeft onder meer te maken met hun meest kenmerkende eigenschap: de visuele ondersteuning die ze bieden helpt het taalleren en zorgt ervoor dat de aandacht van kinderen wordt vastgehouden. De aantrekkingskracht die van die visuele ondersteuning uitgaat, maakt ook dat bepaalde aanbiedingswijzen de voorkeur hebben: ze worden eerder gebruikt in de grote groep, hoewel het individuele gebruik of gebruik in tweetallen mogelijk voordeliger is voor de ondersteuning van kinderen. Een eerste aanbeveling zou dan ook kunnen zijn om verder onderzoek te doen naar de mogelijkheden voor, en effecten van de inzet van digitale prentenboeken in een-op-een-situaties of kleine groepjes, met name voor kinderen met het risico op een taalachterstand. Er liggen ook uitdagingen: vooral voor locaties die geen abonnement hebben op aanbieders zoals Bereslim of de Voorleeshoek is het moeilijk om geschikte en kwalitatief goede digitale prentenboeken te vinden en dat belemmert het gebruik. Een tweede aanbeveling is daarom na te gaan of stimulering van het gebruik van zulke abonnementen leidt tot een frequentere en effectievere inzet van digitale prentenboeken. Ook vinden veel locaties het nog lastig om ouders van goede informatie te voorzien over digitale prentenboeken. Een derde aanbeveling is dan ook locaties te ondersteunen bij de informatievoorziening aan ouders, bijvoorbeeld door de inzet van toegankelijke documentatie. Ten slotte wees de analyse van de relaties tussen beïnvloedbare variabelen en ervaringen van professionals op de mogelijk gunstige consequenties van training in het werken met digitale prentenboeken en ondersteuning van de digitale vaardigheden: een vierde en laatste aanbeveling is onderzoek te doen naar de effecten van zulke training en ondersteuning.

Literatuurlijst

- Bus, A. G. & Anstadt, R. (2020). *Thuis voorlezen met digitale prentenboeken. Een veelbelovende interventie voor twee- en driejarigen met een taalachterstand?* Kohnstamm Instituut.
- Bus, A. G., Takacs, Z. K., & Kegel, C. A. (2015). Affordances and limitations of electronic storybooks for young children's emergent literacy. *Developmental Review, 35*, 79-97.
- Bus, A. G., Ijzendoorn, M. H. van, & Pellegrini, A. D. (1995). Joint book reading makes for success in learning to read: A meta-analysis on intergenerational transmission of literacy. *Review of Educational Research, 65*(1), 1-21.
- CBS (2022, 11 juli). *Ruim 1 miljoen kinderen met kinderopvangtoeslag*. Geraadpleegd op 28 juli 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/28/ruim-1-miljoen-kinderen-met-kinderopvangtoeslag>
- Cunningham, A. E., & Stanovich, K. E. (1998). What reading does for the mind. *American educator, 22*, 8-17.
- Dickinson, D. K., & Smith, M. W. (1994). Long-term effects of preschool teachers' book readings on low-income children's vocabulary and story comprehension. *Reading Research Quarterly, 29*(2), 105-122.
- Grolig, L., Cohrdes, C., Tiffin-Richards, S. P., & Schroeder, S. (2019). Effects of preschoolers' storybook exposure and literacy environments on lower level and higher level language skills. *Reading and Writing, 32*(4), 1061-1084.
- Heesterbeek, J. & Hartkamp, J. (2021). *Monitor BoekStart in de kinderopvang landelijke analyse 2020*. BoekStart. Geraadpleegd op 28 juli 2022, van <https://www.boekstartpro.nl/dam/bestanden/monitor/rapport-landelijke-analyse-monitor-boekstart2020-2021.pdf>
- Jilink, L., & Fukkink, R. (2017). Effecten van kinderopvang op het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen: een overzicht van Nederlands onderzoek. *De Nederlandse kinderopvang in wetenschappelijk perspectief*, 87-115.
- Kantar (2020). *Voorlezen in de kinderopvang: Onderzoeksrapport 2020*. Stichting Lezen.
- Lehrl, S., Ebert, S., Blaurock, S., Rossbach, H. G., & Weinert, S. (2020). Long-term and domain-specific relations between the early years home learning environment and students' academic outcomes in secondary school. *School Effectiveness and School Improvement, 31*(1), 102-124.
- Mayer, R. E., Hegarty, M., Mayer, S., & Campbell, J. (2005). When static media promote active learning: annotated illustrations versus narrated animations in multimedia instruction. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 11*(4), 256.
- Mol, S. E., Bus, A. G., De Jong, M. T., & Smeets, D. J. (2008). Added value of dialogic parent-child book readings: A meta-analysis. *Early education and development, 19*(1), 7-26.
- Oberon & CED-groep (2016). *Taalniveau 3F in de VVE: een aanpak voor kleinere gemeenten*. Oberon/CED-groep.
- Plak, R. D., Kegel, C. A., & Bus, A. G. (2014). Ontluikende geletterdheid stimuleren met digitale prentenboeken: verschillen tussen kleuters. *Weten Wat Werkt en Waarom, 2014*(3), 22-29.
- Sari, B., Takacs, Z. K., & Bus, A. G. (2019). What are we downloading for our children? Best-selling children's apps in four European countries. *Journal of Early Childhood Literacy, 19*(4), 515-532.
- Sbaraini, A., Carter, S. M., Evans, R. W., & Blinkhorn, A. (2011). How to do a grounded theory study: A worked example of a study of dental practices. *BMC medical research methodology, 11*, 1-10.

- Sénéchal, M. (2006). Testing the home literacy model: Parent involvement in kindergarten is differentially related to grade 4 reading comprehension, fluency, spelling, and reading for pleasure. *Scientific studies of reading*, 10(1), 59-87.
- Slot, P. L., Broekhuizen, M. L., Leleman, P. P. M., Veen, A., & Leleman, P. (2015). *Kwaliteit van voorzieningen en effecten op ontwikkeling van kinderen*. Kohnstamm Instituut.
- Sosa, A. V. (2016). Association of the type of toy used during play with the quantity and quality of parent-infant communication. *JAMA pediatrics*, 170(2), 132-137.
- Stoep, J., Dood, C., & Windt, N. (2017). Taalontwikkeling in de kinderopvang. *Kennisdossier kinderopvang BKK; BKK2017001*.

Bijlage 1 & 2

De externe bijlagen 1 en 2 zijn te downloaden op <https://www.lezen.nl/publicatie/gebruik-van-en-ervaringen-met-digitale-prentenboeken-in-de-kinderopvang>.

1. Vragenlijst pedagogisch medewerkers en vragenlijst locatiemanagers
2. Interviewleidraad

